

**Západočeská univerzita v Plzni**  
**Fakulta filozofická**

**Bakalářská práce**

**Strategie odporu v totalitním režimu**  
**Mikita Mazurenka**

Plzeň 2020

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filozofická**

Katedra Sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

**Bakalářská práce**

**Strategie odporu v totalitním režimu**

**Mikita Mazurenka**

**Vedoucí práce:**

**PhDr. Tomáš Kobes, Ph.D.**

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

**Plzeň 2020**

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených zdrojů a literatury.

*Plzeň, květen 2020 .....*

## **Poděkování**

Chtěl bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Tomáši Kobesovi, Ph.D. za podporu při zvolení tématu práce, pomoc při vyhledávání literatury, poskytnutí cenných rad a čas, který mi při zpracovávání bakalářské práce věnoval. Dále bych chtěl poděkovat všem respondentům za poskytnutí informací a ochotu při organizaci rozhovorů.

## **Obsah**

|  |    |
|--|----|
| <b>1. Úvod</b> .....   | 6  |
| <b>2. Teoretická část</b> .....                                    | 8  |
| <b>2.1. Formování běloruské státnosti a národní identity</b> ..... | 8  |
| <b>2.2. Charakteristika politického režimu v Bělorusku</b> .....   | 15 |
| <b>2.3. Definiční znaky post-totalitního režimu</b> .....          | 17 |
| <b>3. Empirická část</b> .....                                     | 21 |
| <b>3.1. Cíl výzkumu</b> .....                                      | 21 |
| <b>3.2. Výzkumný vzorek</b> .....                                  | 21 |
| <b>3.3. Sběr a analýza dat</b> .....                               | 21 |
| <b>4. Analytická část</b> .....                                    | 23 |
| <b>4.1 Počátek účasti v opozičním hnutí</b> .....                  | 23 |
| <b>4.2 Formování protestního hnutí</b> .....                       | 26 |
| <b>4.3 Způsob účasti v opozičním hnutí</b> .....                   | 29 |
| <b>4.4 Strategie odporu</b> .....                                  | 33 |
| <b>4.5 Mlčící většina</b> .....                                    | 37 |
| <b>5. Závěr</b> .....  | 40 |
| <b>6. Seznam použité literatury:</b> .....                         | 42 |
| <b>7. Resumé</b> .....   | 46 |

## 1. Úvod

Ve svém známém eseji Milan Kundera diskutuje význam středoevropského regionu v politickém myšlení po 2. světové válce a upozorňuje na problém, že na střední Evropu bylo nahlíženo jako na nejistý region mezi Německem a Ruskem (Kundera 1984: 35). Po pádu železné opony a rozšíření Evropské unie se však tato hranice posunula o několik set kilometrů na východ a v dnešní době se termín *evropská terra incognita* nejspíš vztahuje k nejisté oblasti mezi Polskem a Ruskem: tj. k Bělorusku, ve kterém nebyla po kolapsu Sovětského svazu demokratická tranzice úspěšná. Nelze nicméně opomenout, že podle Kundery region střední Evropy díky svému významu v rámci evropského kulturního dědictví nepochybně prokazoval příslušnost k civilizaci Západu, avšak kvůli politickému zřízení a tísnivému ideologickému vlivu sovětského impéria patřil k Východu (Kundera 1984: 36-37). V případě Běloruska připadla sovětská éra na stejnou dobu, kdy docházelo k potlačení snah o běloruskou národní emancipaci, která i před zahájením komunistického experimentu nedokázala upevnit svou pozici, a to jak za období Polského království, tak i za období Ruského impéria. Došlo tak k ukotvení myšlenky, že existence *sovětského člověka* představuje formu politické a národní identity, která se promítla do formování sebeuvědomění Bělorusů. Následkem je skutečnost, že i doposud zůstává Bělorusko *zemí neznámou* nejen pro populaci EU, ale do jisté míry i pro samotné běloruské obyvatelstvo.

Období zhroucení komunistického režimu a následného úpadku totalitních a post-totalitních režimů Francis Fukuyama popisuje jako slabost silných států, což vyústilo v budování mladých demokracií. Navzdory těmto skutečnostem krize nedemokratických režimů není pouhým předpokladem pro úspěch demokratického přechodu, nýbrž je počátečním bodem náročné ekonomické a sociální transformace (Fukuyama 2002: 57-61). Jako jednu z příčin úspěchu demokratických tranzicí Mark R. Thompson uvádí (2010: 83) postupně klesající roli ideologie v post-totalitních režimech, a to jak mezi vládnoucími elitami, tak i mezi obyvatelstvem. Dodržování rutinních rituálů ideologické loajality slouží v takových režimech pouze jako sociální výtah, čímž vytváří nepřekonatelný rozpor mezi ideologií a skutečností. Proces přechodu k liberální demokracii byl v bývalých svazových republikách východní Evropy mnohem komplikovanější a vyžadoval změnu sovětizovaných mocenských struktur, k čemuž v Bělorusku nedošlo. Jak uvádí Vladimír Jandjuk (2004: 38-39), stará stranická nomenklatura brzdila procesy transformace ekonomiky, a to nehledě na snahy o provedení tržních reforem v letech 1991-1994, o které usilovalo vedení státu, v jehož čele stál předseda Nejvyššího sovětu Stanislav Šuškevič.

Krok zpět k totalitě měl za následek čtvrt století nepřetržitého vládnutí prvního prezidenta nezávislého Běloruska, který je u moci od roku 1994 a který bývá s ohledem na svou účast v potlačení demokratických práv a svobod často označován za posledního evropského diktátora. Václav Havel ve své předmluvě k vydání sborníku *Neznámé Bělorusko* (2005: 8) podtrhuje důležitost občanské společnosti, která je podle něj největší překážkou pro nastolení nedemokratických režimů, a srovnává represivní metody dnešního běloruského režimu proti opozičním strukturám s metodami používanými komunistickými režimy východního bloku před rokem 1989. Otázkou je, jak se vůči těmto metodám vymezit a nahradit je demokratickými principy?

V eseji *Moc bezmocných* se Havel (1990) věnuje rozboru post-totalitního režimu v Československu, ve kterém pojem *opozice* nabývá nový význam. Nastolení vertikály moci a popření svobody projevu mění pojetí legality. Jak uvádí V. Havel (1990: 30), k zařazení do opozice mohou vést skryté konfrontace uvnitř mocenské struktury, aktivní participace na veřejném životě nebo vyjadřování nekonformních postojů. Pojem *opozice*, který je převzatý z demokratických společností, ztrácí v podmínkách nedemokratického režimu význam *politické síly soutěžící o moc*, protože je vnímán jako něco škodlivého a slouží především jako nálepka pro všechny, kdo usilují o Havlův život v pravdě.

Havlova dichotomie *život ve lži vs. život v pravdě*, kdy první typ se jeví být oporou systému a druhý hrozbou, je aktuální dodnes a je přítomná i v dnešním Bělorusku. Porušením nepsaných pravidel hry, které vyžadují dodržování formálních rituálů loajality vůči stávajícímu politickému řádu, čímž může být například nepřítomnost zaměstnance státního podniku u voleb, je sociální aktér vystaven riziku ekonomických sankcí a ztráty nároku na sociální jistoty (Havel 1990: 17-18).

Záměrem této práce je zmapování strategie odporu vůči nastolenému politickému režimu v Bělorusku prostřednictvím biograficky orientovaných rozhovorů provedených s aktivisty a aktivistkami běloruské občanské společnosti. Na základě konkrétních životních zkušeností účastníků opozičního hnutí se zaměřím především na důvody jejich participace v občanském hnutí, strategie opozice a celkový nástin problematiky fungování opozice v nedemokratickém režimu.

Ve vztahu k takto vystavěnému záměru jsem bakalářskou práci rozdělil do tří základních částí. V první z nich se zaměřím na analýzu politického režimu Alexandra Lukašenka pomocí aplikace typologie nedemokratických režimů Juana J. Linze a odborné

literatury věnující se analýze běloruského politického systému. Dále nastíním proměny politického a stranického systému po nástupu A. Lukašenka k moci, okolnosti formování běloruského opozičního hnutí, významné události odporu včetně toho, jak na ně běloruská vláda reagovala. Ve druhé části představím popis metodologické stránky práce: přípravu výzkumu, metody sběru a analýzy dat. V poslední části práce bude provedena analýza dat získaných z rozhovorů, v jejímž rámci se zaměřím na dopady politického angažování, motivaci aktérů pro zapojení se do protestního hnutí a jejich interpretaci silných a slabých stránek jednotlivých strategií odporu.

## 2. Teoretická část

### 2.1. Formování běloruské státnosti a národní identity

Jak zmiňuje J. Holzer (2007: 127), v případě Běloruska nelze mluvit o státem vynucované oficiální ideologii, podle které by se měla řídit celá společnost, ale lze spíše hovořit o propagaci neosovětské mentality. Politická orientace na Moskvu a funkce Ruska jako vnějšího faktoru, který zaručuje stabilitu běloruského politického režimu, se v roce 1996 vyvinuly v podepsanou dohodu o vytvoření Společenství Ruska a Běloruska, kterou J. Holzer charakterizuje (2007: 173) jako *vztah dobrovolné podřízenosti*. Režim A. Lukašenka vychvaluje sovětskou minulost za účelem legitimizace nadřazenosti pozice prezidenta a mocenských elit v politickém systému Běloruska. Jako další prvky propagace neosovětské mentality J. Holzer uvádí (2007: 128) následující pozůstatky minulého režimu: propagaci ekonomického modelu sociálních jistot, návrat k sovětské symbolice, diskreditaci politických oponentů a zpochybňování principů liberální demokracie.

Tyto body jsou podstatné pro formování neosovětské ideologie, která je preferovaná v Bělorusku režimem A. Lukašenka a která jde ruku v ruce s propagací modelu národní identity, založeným na sovětských ideologických principech (Temper 2006: 223). Pro pochopení okolností, proč po získání nezávislosti od SSSR idea rozvoje běloruské národní identity a emancipace od identity sovětské stojí v konfrontaci s režimem A. Lukašenka, uvádím historický přehled vývoje běloruské národní identity. Národní identita v současných společnostech nezřídka převládá nad jinými identitami, jako jsou identita náboženská, sexuální, věková atd (Vlachová 2004: 490). Za jádro konstrukce kolektivní identity lze označit rozlišení mezi *in-groups* a *out-groups* (Eisenstadt 2003: 365). Dichotomie *my* a *ti druzí* je v kontextu národní identity formovaná ve vztahu k těm kulturně a politicky odlišným společnostem, od kterých se členové *in-groups* vzdalují. Na příkladu rozvoje české národní



identity je vidět, že v moderní historii formování probíhalo nejprve ve vztahu k Rakousku a Německu, od roku 1918 do roku 1992 ve vztahu ke Slovákům a Slovensku, od roku 1945 do roku 1991 ve vztahu k Rusům a Sovětskému svazu (Vlachová 2004: 11). Vývoj běloruské identity probíhal na střetu polské a ruské kultury, proto byla dichotomie *my vs. oni* ve vztahu k běloruskému území často chápána v konfliktních liniích mezi těmito dvěma zeměmi, jako to například bylo vztaženo k náboženskému příslušenství (*Poláci-katolíci a pravoslavní Rusové*) nebo ke geopolitickému označení (*východní pohraničí Polska* nebo *severozápad Ruska*). Toto střetávání má samozřejmě své historické souvislosti.

Kulturní a politická identita souvisí s vývojem dějin a s tím, jak byl region Běloruska uspořádán. Proces formování moderních národů v regionech střední a východní Evropy připadá na 19. století a souvisí s rozvojem nacionalistických ideologií. V tomto období lze zaznamenat prvky vytváření symbolických hranic i v rámci bývalých území *Rzecz Pospolite*, jejíž obyvatelé sdíleli na pozadí dominance polštiny společný kulturní prostor, ale po posledním dělení polsko-litevského státu, jehož součástí byly i území dnešního Běloruska, se v roce 1795 ocitli pod vládou Ruského impéria a prošli rusifikací. Jako názorný příklad může posloužit skutečnost, že změna v litevském pravopisu, v jejímž rámci byl na konci 19. století polský digraf *sz* nahrazen českou variantou *ś*, byla snahou litevských národních činitelů se emancipovat od polské kultury (Snyder 2003: 36). Spolu s tím se na území Litvy jako brzdicí síla rusifikačních procesů projevovala silná katolická identita a jazyková vzdálenost mezi litevštinou a ruštinou. Na rozdíl od litevštiny byla běloruština považována za západní dialekt ruštiny, proto bylo na Bělorusy nahlíženo pouze jako na část ruského etnika (Švec 2006:146-147). Pro západní národovotvorný proces bylo výchozím bodem státní společenství, které směřovalo k vytvoření státně-národního vědomí. Ve východní Evropě se národovotvorný proces rozvíjel směrem od formování jazykového společenství ke společenství státnímu, ale to navíc komplikovala skutečnost, že národovotvorný proces ve východní Evropě se od západoevropské varianty odlišoval opožděným stupněm vývoje národních identit. (Chlebowczyk 2003: 194-199). Konstruování symbolických hranic národů východní Evropy se nemohlo obejít bez svébytného jazyka, který by posiloval pocit kolektivní identity. Vzhledem k tomu, že bylo na území carského Ruska zakázáno v běloruštině vyučovat a vydávat literaturu, byla následkem jak negramotnosti venkovského obyvatelstva, tak skutečnost, že se běloruskému národnímu povědomí nepodařilo zakořenit mezi všemi vrstvami populace běloruského území (Radzik 2006: 92). Chladný postoj ze strany běloruského obyvatelstva vůči běloruskému obrozeneckému hnutí se stal jednou z příčin neúspěchu úsilí o získání nezávislosti Běloruské

lidové republiky, někdy též označované jako Běloruská národní republika (BNR), která byla prohlášena v březnu 1918 a zanikla po útoku Rudé armády v listopadu 1918 (Sahanovič 2006: 151-153). V únoru 1919 došlo k zahájení polsko-bolševické války, v jejímž důsledku se většina běloruského území ocitla pod kontrolou Polska. Idea obnovení běloruské státnosti v rámci polského federalistického státu nedokázala sjednotit běloruské národní hnutí a rozdělila běloruské politické elity na dva myšlenkové tábory: stoupenců a odpůrců formování běloruské nezávislosti v rámci federalistického konceptu Polska. Avšak po podepsání Říšské mírové smlouvy o ukončení polsko-sovětské války byly běloruské země rozděleny mezi Polsko a SSSR.



Obrázek č. 1: Hranice mezi Polskem (na mapě označené žlutou barvou) a SSSR (označené růžovou barvou) po podepsání Říšské mírové smlouvy v roce 1921. Červenou konturou jsou označené aktuální hranice Běloruska.<sup>1</sup>

V třicátých letech byla politika Polska ve vztahu k běloruským územím zaměřena na asimilaci běloruského obyvatelstva a formování loajality vůči polské kultuře, což připadá na stejnou dobu, kdy byla v SSSR zahájena Stalinova politika teroru a fyzické likvidace běloruských intelektuálních elit. Nicméně sovětská invaze do Polska v roce 1939 se uskutečňovala pod heslem *sjednocení běloruského a ukrajinského národa*. Sovětská vláda usilovala o zamlčení informace o stalinských represích, proto nebyla hranice mezi východním a západním Běloruskem i přes sloučení zrušena až do léta roku 1941 (Prokopiuk 2013: 82-

<sup>1</sup> Zdroj: <https://www.timetoast.com/timelines/belarusian-lithuanian-border>

91). Sovětská éra zahájila pro svazové republiky komunistickou stavbu jediného sovětského národa. Po skončení druhé světové války komunistické vedení jakékoliv úsilí o prosazení otázky běloruské identifikace, které nesouviselo se sovětskými hodnotami, interpretovalo jako nacionalisticko-fašistickou propagandu. (Prokopiuk 2013: 105-106). Jádrem ideologické politiky stavby sovětského národa byl pocit sounáležitosti *národa-vítěze nad fašismem* a upřednostňování ruské kultury. Za takových podmínek se kolektivní identita v Běloruské SSR nerozvíjela ve vztahu k národní svébytnosti, protože běloruská kultura byla ve větší míře považována za synonymum venkovského folklóru, ale rozvíjela se spíše směrem ke konstruování symbolických hranic ve vztahu k sociálním (rolníci vs. šlechta) nebo náboženským (katolicismus vs. pravoslaví) příslušnostem. Jediným účinkem běloruského úsilí bylo získání vlastní státnosti ve formě svazové republiky ve složení SSSR (Prokopiuk 2013: 130-131). Situace se začala měnit až v druhé polovině 80. let 20. století.

V roce 1986 došlo k výbuchu jaderné elektrárny Černobyl, v jehož důsledku zasáhlo území Běloruska asi 70 % radioaktivního spadu. Opožděná evakuace obyvatel postiženého regionu vyvolala silnou kritiku a vzestup antikomunistické nálady. Zlomovou událostí pro formování běloruského antikomunistického hnutí bylo v roce 1988 vydání článku disidenta Zianona Pazniaka o odhalení třiceti tisíc těl obětí stalinských represí v těsné blízkosti města Minsku, v lesním komplexu *Kurapaty*. Reakcí byl vznik organizovaného antikomunistického hnutí, *Běloruská lidová fronta, též Běloruská národní fronta* (BNF), které bylo založeno v roce 1989 v litevském Vilniusu. Po vyhlášení samostatnosti v srpnu 1991 byl do čela Nejvyššího sovětu zvolen stoupenec demokratických reforem Stanislau Šuškevič, který v prosinci 1991 podepsal spolu s ukrajinským a ruským prezidentem *bělověžskou dohodu* o ukončení existence SSSR a utvoření Společenství nezávislých států (Řezník 2003: 87).

Prohlášení nezávislosti v roce 1991 poskytlo možnost nalézt odpověď na otázku, co je dělicí čarou v otázce běloruské národní identity. Analýze problému utváření kolektivní identity v nezávislém Bělorusku se věnuje Ryszard Radzik, který definoval novou konfliktní linii rozvoje běloruské identity (2013: 11): postsovětský typ identity vs. západní typ. První typ identity se vyvíjel postupně pod dvoustetletým vlivem ruské kultury: zpočátku ze západorusizmu, poté ze sovětského typu identity, dnes představuje symbiózu obou typů s klíčovou myšlenkou role Bělorusů a Ukrajinců jako kmenů jediného ruského národa. Problém tohoto typu identity Radzik vidí v ideologické propojenosti se zájmy ruské vlády a ve vztahu nadřazenosti Ruska vůči svým západním sousedům. Prozápadní typ identity se vyvíjel pod vlivem kontaktů se západními sousedy a opírá se o pro-běloruské hodnoty, avšak

v dnešní době zaujímá mnohem slabší pozici. Jak jsem zmínil na začátku podkapitoly, propagace neosovětské mentality výrazně ovlivňuje vnější politiku současné běloruské vlády, protože určuje roli Ruska jako dozorce běloruského politického režimu.

Po získání nezávislosti a zákazu činnosti komunistické strany v letech 1990–1991 došlo v Bělorusku k urychlené politické transformaci a k velkému nárůstu politických stran, z nichž většina sdílela společné hodnoty s BNF: prosazovaly ekonomické a demokratické reformy, nezávislost Běloruska a politiku *bělorusizace*. Nicméně zájmy demokraticky orientovaných stran se nekřížily ani se zájmy běloruské společnosti, která ve větší míře setrvala politicky apatická, ani se zájmy staré vládnoucí nomenklatury. V roce 1992 BNF prosazovala návrh předčasných voleb a zavedení smíšeného volebního systému<sup>2</sup>, který byl zamítnut. Střet zájmů opozice a nomenklatury ve vztahu k přijetí první ústavy nezávislého Běloruska pokračoval. Opozice trvala na zachování parlamentní demokracie, ale Ústava Běloruské republiky, která byla přijata v roce 1994 a která byla schválena nomenklaturní většinou, nastolovala poloprezidentskou republiku s přímými volbami prezidenta na volební období 5 let s možností jednoho znovuzvolení. Principy nově přijaté ústavy odpovídaly zásadám demokratického státu, avšak výjimečným prvkem zůstalo zachování trestu smrti. Krátce po vyhlášení Ústavy Běloruské republiky se konaly první prezidentské volby. Za největšího favorita byl považován Viačaslaŭ Kebič, který si zajistil velkou podporu nomenklatury a který vedl politickou kampaň pod heslem *přijetí společné měny s Ruskem*. Opoziční tábor reprezentovali bývalý předseda parlamentu Stanislau Šuškevič a předseda opoziční strany BNF Zianon Pazniak. Předseda parlamentního výboru pro boj s korupcí Alexandr Lukašenko vedl politickou kampaň pod heslem *návratu starých bezpečných časů* a útočil jak na *zkorumpovanou vládu*, tak i na *nacionalistickou opozici* (Jandjuk 2004: 36-42). Nacionalistický program BNF, který se opíral o protiruskou a antiimperialistickou rétoriku, oživil prosovětské nálady a ve značné míře znechutil postoj vůči opozičním silám krátce před konáním prezidentských voleb (Ancipienka 2005: 99). Antikorupční rétorika Lukašenka a předvolební sliby o návratu k modelu sociálních jistot zaručily postup do druhého kola, kde A. Lukašenko porazil V. Kebiče a získal 81 procent hlasů (Eke 2000: 539).

Již od začátku svého vládnutí se A. Lukašenko snažil převzít moc do vlastních rukou a zpochybňoval funkci parlamentu, který do konce roku 1994 opustila část liberálně

---

<sup>2</sup> Smíšený volební systém je takový systém, který je tvořen kombinací prvků systémů prosté většiny a absolutní většiny, kdy jsou do jednoho kolektivního orgánu zastupitelé voleni s procentuálním rozdílem mezi většinovou a proporční složkou. Například 75 % zastupitelů může být voleno proporčně a 25 % většinově (Cabada 2007: 264-265).

orientovaných poslanců. V roce 1995 Lukašenko navrhoval vyhlášení referenda, které zahrnovalo otázky o uznání statusu druhého státního jazyka, jímž měla být ruština, dále zavedení nového státního znaku a nové státní vlajky podle jeho návrhu, otázky rozvoje ekonomické integrace s Ruskem a pravomoci prezidenta rozpouštět parlament. Nehledě na odpor opozičních poslanců, kteří vyhlásili hladovku přímo v jednacím sále, byl návrh prezidenta pod tlakem schválen, načež do budovy parlamentu vpadlo komando a násilím poslance vyhnalo. 14. května 1995 se konaly volby do nového parlamentu a referendum, v jehož rámci byly všechny čtyři body schváleny. Proti zahájení integrace s Ruskem vyvrcholila série protestů, které byly brutálně potlačeny. K rozeznání pouliční akce v den výročí černobylské katastrofy, které se zúčastnilo 40 000 demonstrantů, byly povolány ruské speciální jednotky. Výsledkem potlačení demonstrace byly stovky zraněných lidí a uvěznění opozičních lídrů. Po represích v roce 1996 předseda BNF a bývalý kandidát na prezidenta Zianon Pazniak opustil Bělorusko a požádal o politický azyl v USA (Jandjuk 2004: 43-44).

A. Lukašenko neskrýval svůj chladný postoj vůči běloruské samostatnosti a uskutečněním referenda v roce 1995 dal najevo, že Bělorusko se bude dál rozvíjet směrem k obnově *postkoloniální mentality na troskách sovětského impéria*. Jedním z prvních kroků bylo přijetí vlajky a státního znaku na základě symbolu BSSR, které nahradily symboly Litevského velkoknížectví, BNR a Běloruské republiky v letech 1991 až 1995: znak *Pahoňa, též Jezdce* a bílo-červeno-bílou vlajku. Ostrá nepřízeň vůči symbolům národního obrození následně vyústila v zákaz veřejného zobrazování bílo-červeno-bílé vlajky (Eke 2000: 527).

Nehledě na to, že zpravodajské služby a sdělovací prostředky již byly podřízeny prezidentovi, oslabený parlament a Ústavní soud zatím představovaly překážku pro nastolení nedemokratického režimu, proto na podzim 1996 A. Lukašenko přišel s návrhem změny Ústavy a s vyhlášením dalšího referenda. Poté, co předseda volební komise Viktor Hančar prohlásil, že odmítne uznat výsledky referenda, zbavil ho A. Lukašenko jeho funkce. 19. listopadu 1996 Ústavní soud zahájil proceduru impeachmentu proti Lukašenkovi za porušování Ústavy. Nicméně po intervenci ruských mocenských struktur a obvinění parlamentu z neochoty spolupracovat A. Lukašenko rozpustil Nejvyšší sovět a svolal nový parlament, který zrušil impeachment prezidenta. Výsledky referenda uznala jen ruská vláda, zatímco běloruská opozice a vlády západních zemí považovaly referendum za nezákonné. V důsledku referenda byly schváleny návrhy o úpravách v Ústavě a o přesunu Dne nezávislosti

Běloruska ze dne 25. července<sup>3</sup> na 3. července<sup>4</sup>, byl také zachován trest smrti a zakázán svobodný prodej půdy, mimo jiné bylo také funkční období prezidenta nově počítáno ode dne přijetí změn v Ústavě (Jandjuk 2004: 44-48).

Rok 1996, který bývá označován za rok nastolení prezidentské diktatury v Bělorusku, byl zlomovým v potlačení parlamentní opozice a v posílení represí proti demokratickému hnutí. Běloruská opozice, která byla zbavena možnosti ovlivňovat politický systém uvnitř, se snažila prosadit ideu konání paralelních prezidentských voleb v letech 1999 a 2001. Po pokusu opozice o provedení alternativních voleb v roce 1999 následovala tvrdá reakce ze strany vlády (Řezník 2003: 94-95). Na přelomu roku 1999 a 2000 využila běloruská vláda taktiku neskrývaných tvrdých represí, když za nejasných okolností zmizely čtyři prominentní opoziční postavy: nezávislý novinář Dzmitry Zavadski, bývalý ministr vnitra Jury Zacharanka, bývalý předseda volební komise Viktat Hančar a byznysmen-sympatizant opozice Anatol Krasoŭski (Balmaceda 2007: 197). Avšak pro úplnou koncentraci moci zbýval poslední krok. Referendum v roce 2004 zrušilo omezení počtu funkčních období prezidenta (Hlaváček 2012: 366). Konání voleb v nedemokratickém systému s sebou nese plnění propagační a pseudolegitimační funkce (Cabada 2007: 253). Fasáda demokracie ve formě omezené soutěživosti vede k posílení pozice režimu Lukašenka a zároveň k oslabování pozic opozičních sil. Režim využívá zapojení antisystémových stran do volebních soutěží k legitimizaci svých pozic a k rozdrobení opozice na konkurenční tábory. Nekompromisní omezení volební soutěživosti by mohlo naopak přispět ke konsolidaci opozičních sil a vyvolat vzestup protirežimních nálad ve společnosti (Hlaváček 2012: 372).

Po konání tří referend v letech 1995, 1996 a 2004 v Bělorusku došlo k nastolení nedemokratického režimu, který pro upevnění svých pozic zdědil represivní metody a ideologickou nadstavbu po totalitním režimu minulého století. Bělorusko je jediná země v postsovětském areálu, kde byla do studijního plánu středních a vysokých škol zařazena státní ideologie (Sahanovič 2006: 215). V roce 2003 byla prezidentem Lukašenkem státní ideologie oficiálně prohlášena za základ běloruského státu. Glorifikace principů kolektivismu a partyzánského hnutí v období druhé světové války se staly symbolem ochrany státu před vnějším agresorem, a tyto obrazy jsou často využívány při nastolování agendy. Mediální obraz osoby prezidenta jako garanta stability v zemi zároveň zkrsluje obraz demokratické opozice a Západu jako vnějších nepřátel, kteří se snaží destabilizovat situaci v Bělorusku.

---

<sup>3</sup> 25. července 1991 byla přijata rezoluce o státní suverenitě BSSR.

<sup>4</sup> Den osvobození hlavního města Minsku ve druhé světové válce.

Spolu s ideologickou nadstavbou zaručuje běloruskému režimu stabilitu atmosféra strachu a opatrnosti ve společnosti, která je vyvolaná potlačením demonstrací, zatýkáním politických vězňů a omezením práva na informace (Leshchenko 2008: 1420-1430).

## 2.2. Charakteristika politického režimu v Bělorusku

V médiích se ve vztahu k současnému běloruskému politickému režimu nejčastěji objevuje termín *prezidentská diktatura*. Avšak problém použití tohoto termínu spočívá v absenci uspokojivé teorie *diktatury* a terminologické nejednotnosti, protože termín *diktatura* je často používán jako zobecnění různých nedemokratických forem vládnutí. V dnešní době při zkoumání fenoménu antidemokratismu pracuje politická věda pouze s pojmy *autoritarismus* a *totalitarismus* (Balík 2004: 17-20). Přední postavení ve výzkumu problematiky rozlišení autoritativních a totalitních režimů dnes zaujímá koncept od španělského sociálního vědce Juana J. Linze (Balík 2004: 50).

V rámci titulu, který byl vydán v roce 2005 a který nese název *Lukašenkovo Bělorusko: Případová studie nedemokratického režimu*, se autoři zaměřili na analýzu prvního funkčního období A. Lukašenka jako startovního bodu nastolení nedemokratického režimu v Bělorusku a došli k závěru, že proměny v běloruském politickém systému po nástupu A. Lukašenka k moci se nejeví etapou nedokončené demokratické tranzice, ale ukazují na *standardní* (tedy není výjimečný) model formování autoritativního modelu vládnutí. Odchylkou, která komplikuje přesné zařazení běloruského nedemokratického režimu do modelu autoritativních režimů, se jeví *totalitní* typ mentality, se kterou nepracuje klasická Linzova teorie a kterou současně nelze označit za *totalitní* ideologii (Hlaváček 2005: 424).

Otázky existence a povahy propracované ideologie v nedemokratickém režimu zaujímají v badatelském diskurzu významné postavení a spolu s otázkou míry přítomnosti teroru slouží kritérii pro naplnění charakteru totalitarismu (Balík 2004: 44). Do skupiny autorů, kteří sdílí názor, že ideologie jako prostředek pro mobilizaci mas je pro totalitní systém typická, lze zařadit i J. J. Linze. Na Linzově ose mentalita–ideologie první typ je definitivním znakem autoritativního režimu a liší se od totalitní ideologie podle dalších faktorů: šíří se hůře mezi masami, na rozdíl od ideologie je těžší prosadit mentalitu do vzdělávacího procesu, myšlenková odchylka od hodnot mentality nevede k vylučování z vládnoucí strany (Balík 2004: 95-98). Z hlediska osy mentalita vs. ideologie se režim A. Lukašenka nachází někde mezi autoritativní a totalitní formou vládnutí. Běloruský případ se

nejvíce blíží sovětskému režimu post-totalitní podoby, ve kterém ideologie splňuje funkci posvátné knihy, čímž určuje nepsána pravidla *života ve lži* (Holzer 2007: 127-129).

Sovětský model komunismu prošel tranzicí od vrcholného případu totalitarismu k post-totalitnímu režimu až po zahájení politiky *přestavby*. Proměny v politickém režimu SSSR po nástupu Gorbačova k moci v roce 1985 vedly k urychlení procesu rozložení totalitarismu, který probíhal ve svazových republikách s různou mírou úspěchu v závislosti na tom, v jakém vývojovém stadiu se nacházel proces formování autonomní národní identity. Běloruský případ je ukázkou toho, jak nedokončený proces formování národní emancipace předurčil neúspěch tranzitivní a postranzitivní politiky státu (Holzer 2007: 89-93). Jak uvádí Holzer, nehledě na specifčnost běloruského případu, režim A.Lukašenka nesplňuje podmínky, proto aby byl označen jako totalitní (2007: 174).

Na základě závěrů dvou výše uvedených studií (Hlaváček & Holzer 2005; Holzer & Balík 2007) lze vyloučit zařazení běloruského režimu mezi režimy totalitní. Pokud bych měl vybrat z existujících typů autoritativních režimů, tak se přikláním k názoru, že režim A. Lukašenka se v dnešní podobě nejvíce blíží k post-totalitnímu režimu<sup>5</sup>. V této souvislosti je třeba zmínit, že pozici rozhodující strany jako dominantního politického aktéra v současném běloruském politickém systému převzal do svých rukou prezidentský aparát. Výjimečné postavení post-totalitních režimů se projevuje v existenci většího stupně společenského pluralismu na rozdíl od totalitních režimů, avšak v takových režimech je snadné nalézt příznaky politického pluralismu na rozdíl od autoritarismu, proto byl v polovině 90. let typ post-totalitních režimů definován J. J. Linzem jako svébytná kategorie nedemokratických režimů (Balík 2004: 61). J. J. Linz vymezil tři etapy transformace post-totalitarismu: od typu blížícího se ideálnímu totalitarismu – post-totalitarismu *raného* stadia, dále přes stadium *zamrzlého* post-totalitarismu, ve kterém je přípustná určitá míra kritiky dominující strany, a následně k poslednímu *zralému* stadiu, kde spolu s omezením politického pluralismu dochází zároveň k vzestupu sociálního pluralismu a k vytváření *paralelní kultury, též druhé kultury* (Linz 1996: 42-43).

Československý komunistický režim v letech 1985-1989 lze klasifikovat jako model *tajícího* post-totalitarismu, který stojí na pomezí *zamrzlého* a *zralého* stadia. *Tající* post-

---

<sup>5</sup> Dominantní pozice rozhodující politické strany je v post-totalitním režimu zapříčiněna historickými událostmi. To má kořeny ve skutečnosti, že pozice takové strany je zakotvená v historii dlouhodobého úspěšného fungování. Kromě toho se post-totalitní režim vyznačuje zvláštní politickou kulturou a vzpomínkami na minulost. (Balík 2004: 61)



totalitní režim se vyznačuje narůstajícím počtem oponentů režimu, kteří zatím nemají politickou platformu, ale sjednocují se na základě občanských organizací (Civín 2005: 220-222). Je třeba zdůraznit, že Běloruská SSR naplňovala ve fázi *přestavby* rysy režimu *raného* post-totalitarismu, který se uzavírá před jakoukoliv liberalizací (Hlaváček 2005: 412). Ve *zralém* post-totalitarismu mohou mít protirežimní síly politická uskupení a propracovanou *paralelní/druhou kulturu* (Linz 1996: 56). Současný běloruský stranický systém nelze označit za systém jediné strany, ale spíše za systém hegemonické strany<sup>6</sup>. V takovém systému je přípustná existence jiných stran, které zauímají druhořadé postavení, ale ke střídání u moci v systému hegemonické strany nedochází (Sartori 2005: 235). Vzhledem k tomu, že omezená soutěživost běloruského politického systému nevyklučuje možnost účasti antisystémových stran ve volební soutěži, lze dojít k závěru, že běloruský nedemokratický režim se ze všech typů post-totalitarismu nejvíc blíží *zralému* stadiu. Avšak jak bylo zmíněno v podkapitole 2.1, pseudolegitimizační charakter zapojení běloruské opozice do volební soutěže vede k rozdrobení opozičního tábora, což může sloužit jako jedna z příčin, nikoliv však zásadní, proč se v současném Bělorusku nezformovalo masové protestní hnutí.

### 2.3. Definiční znaky post-totalitního režimu

Nehledě na rozdíly mezi československým a běloruským post-totalitním režimem v míře přípustného politického pluralismu, mají tyto režimy společný charakteristický rys v oblasti rozvoje sociálního pluralismu: vytvoření *paralelní/druhé kultury*, což Linz pojmenoval (1996: 48) jako *zdroj slabosti* post-totalitního režimu. V takových režimech se jazyk ideologie vyprázdnil a na rozdíl od totalitních režimů neslouží jako interpretace sociální reality. Rituály loajality, které jsou vyžadované vládnoucími elitami, plní vůči stávajícímu politickému řádu funkci *nepsané společenské smlouvy*: předpokládají se zde odměny za projevy formální loajality a jsou určovány represe kvůli veřejným projevům nesouhlasu. Společnost, ve které existuje nepřekonatelný rozdíl mezi jazykem veřejným a soukromým, má *schizofrenní* povahu (Civín 2005: 208).

Manifestace loajality v post-totalitním režimu se stává životní strategií přizpůsobení se pro dosažení svých nepolitických cílů. Odmítnutí přijetí pravidel *nepsané společenské smlouvy*, ať ve formě veřejného projevu nesouhlasu nebo i prostřednictvím odchylky v rámci deklarování loajality v závislosti na míře sociálního pluralismu jednotlivého režimu, může být

---

<sup>6</sup> Zvláštnost běloruského stranického systému spočívá ve skutečnosti, že nomenklaturu, která je prezidentovi loajální, tj. prolukašenkovský tábor, zastupují především nestraniční poslanci. V běloruském stranickém systému politické strany zauímají roli režimního nástroje, nikoliv roli klíčového politického aktéra (Hlaváček 2012: 367).

chápáno jako projev odporu vůči režimu. Model utváření politických identit v závislosti na vztahu sociálního aktéra ke kalkulaci výhod a nevýhod projevů (ne)souhlasu má sociálně třídící efekt. Odstup od režimu přispívá ke zvyšování *morálního* kapitálu, když strategie přizpůsobení vede ke zvětšování *sociálního* a *politického* kapitálu (Marada 2003: 24-29).

Převažující část společnosti v post-totalitním režimu nahlíží na oficiální kánon jako na povinný rituál, kdežto sociální aktéři, kteří svým odstupem od režimu tvoří *druhou kulturu*, definují strategii přizpůsobení jako *život ve lži* (Linz 1996: 48). Když se podíváme na sociální kulturu post-totalitní společnosti optikou teorie anomie od Mertona (2000), můžeme dojít k závěru, že institucionální pravidla v takové společnosti jsou nastavena tak, že pro dosažení nepolitických cílů musí aktér přijmout panující hodnoty a institucionální prostředky *života ve lži*. Totalitní společnost předpokládá prostřednictvím vnučování ideologie, která má za cíl vytvořit *nového člověka*, že převažujícím typem sociální adaptace by měla být *konformita*, kterou Merton (2000: 147) charakterizuje jako společenský řád, ve kterém se chování obvykle orientuje směrem k základním hodnotám společnosti. *Schizofrenní* povaha post-totalitní společnosti vede k rozdělení na *první* a *druhou* kulturu ve vztahu k (ne)přijetí institucionalizovaných prostředků. Nicméně na rozdíl od totalitní společnosti, ve které ideologie poskytuje význam sociální reality, post-totalitní společnost vyžaduje od jedince spíše projevy formální loajality vůči společenskému řádu, což vede k tomu, že *ritualismus* jako typ sociální adaptace proniká *první* kulturou. Merton popisuje (2000: 163) *ritualismus* jako způsob adaptace, kdy se sociální aktér vyhýbá nebezpečím přijetím institucionálních norem, nebo jinak řečeno ve vztahu k post-totalitarismu přijetím *nepsané společenské smlouvy* s represivním režimem. Sociální aktéři, kteří se pohybují v poli *druhé kultury*, odmítají dosažení kulturních cílů, tedy zvětšování *sociálního* a *politického* kapitálu, a to na základě těch institucionálních prostředků, které určuje post-totalitní režim: řečeno v *Havlově duchu* akceptováním *diktátu rituálu*. Takový typ sociální adaptace Merton charakterizuje (2000: 170-171) jako *rebelii*, kdy sociální aktér, který se odcizil panujícím normám, odsuzuje hodnoty stávajícího společenského řádu a snaží se o nastolení nové sociální struktury.

Odmítnutí *ritualismu* a odstup od režimu nelze v každém případě vysvětlit racionálním kalkulováním s výhodami a nevýhodami. Volba zapojit se do disidentských aktivit je často ovlivněna komplexem vnějších okolností, kdy vnitřní odpovědnost brání individuovi přijmout strategii přizpůsobení, což vede ke konfrontaci s režimem a k následnému vyloučení z existujících struktur (Havel 1990: 37). Havlův příběh zelináře je ukázkou, jak sociální aktér odmítl používat institucionální prostředky *života ve lži*, čímž de facto zrušil *nepsanou*

*společenskou smlouvu*. Snahou o život v pravdě individuum přichází o možnost ovlivňovat existující společenské struktury, čímž vstupuje do paralelních struktur a začíná produkovat druhou kulturu. Avšak obrácení se k paralelní struktuře nelze interpretovat jako *akt izolace*, protože životem v pravdě není myšleno únik do ghetta, ale vytváření alternativy k životu ve lži (Havel 1990: 49-51).

V post-totalitním režimu, ve kterém je společnost rozštěpena na dva proti sobě stojící angažované tábory: vládnoucí nomenklatura a opozice, kde zvláštní postavení zaujímají dva další fenomény post-totalitarismu, kterými jsou *mlčící většina* a *šedá zóna*. Těmto fenoménům se věnuje socioložka Jiřina Šiklová ve svém díle *The "Gray Zone" and the Future of Dissent in Czechoslovakia* z roku 1990. Dva krajní póly post-totalitního režimu jsou rozhodujícími politickými aktéry a nemohou se vzdát svých pozic. *Socialistický establishment* je tvořen funkcionáři, kteří nejvíce benefitují z nastolení vertikály vlády, ale nemohou vládní strukturu opustit, a to ať už z neochoty přijít o nahromaděný *politický* a *sociální* kapitál, nebo i kvůli riziku, že by se mohli ocitnout pod tlakem represí. Představitelé opozičního tábora odporem vůči stávajícímu politickému řádu již o tyto druhy kapitálu přišli. *Mlčící většina* je produktem depolitizace post-totalitního režimu, je nejpočetnější skupinou občanů, kteří přijali *nepsanou společenskou smlouvu* pro dosažení svých nepolitických cílů. Skupina kvalifikovaných odborníků, která však používá institucionální prostředky *ritualismu* určené režimem, ale snaží se prosadit demokratické iniciativy, tvoří *šedou zónu* post-totalitního režimu. Jak zmiňuje J. Šiklová (1990: 350-351), *šedá zóna* může přispět nejen k dosažení cílů opozičního hnutí, ale disponuje i potenciálem převzít vedení po demokratických změnách. Problém absence spolupráce opozičního hnutí s *šedou zónou* má za následek izolovanost opozice, která v post-totalitním režimu zaujímá postavení exkluzivní minority. Vyloučením ze sociálních struktur disidenti ztratili možnost získat kompetence, které mají představitelé *šedé zóny* za cenu akceptování *ritualismu*. Tento handicap může být nahrazen, když v klíčový moment dojde ke spolupráci mezi skupinami toužícími po demokratických změnách (Šiklová 1990: 358). Na příkladu post-totalitního Československa lze konstatovat, že k takovému jednání mezi *šedou zónou* a opozicí došlo ve chvíli, kdy bývalý funkcionář KSČ Marián Čalfa a disident Václav Havel společně nastartovali přechod k demokracii (Civín 2005: 223).

V současném Bělorusku je *ritualismus* prosazován státními a polostátními organizacemi, které zasahují do vzdělávacího procesu (Běloruský republikový svaz mládeže,

těž BRSM<sup>7</sup>) a sféry zaměstnání (odborové svazy). Členství v BRSM je předpokladem pro dosažení akademických úspěchů během studií a pro uznání studentovy žádosti o zajištění ubytování na koleji (Balmaceda 2007: 208). Největší odborový svaz v Bělorusku *běloruská federace odborů* má kolem 4,5 milionů členů, což tvoří skoro půlku běloruské populace, avšak taková masivní členská základna je pouhým dědictvím sovětského systému automatického přihlašování k odborovému svazu při nástupu do zaměstnání (Jandjuk 2004: 56-57). Ve státních podnicích pro prosazení *ritualismu* jmenuje ředitel společnosti osobu odpovědnou za provádění *ideologické práce*, přičemž ideolog má také na starosti organizaci povinných měsíčních schůzek (Balmaceda 2007: 208). Post-totalitní systém usiluje o upevnění disciplíny ve společnosti, snaží se prostřednictvím ideologie vybudovat most mezi intencemi systému a intencemi života pro ospravedlnění nároků systému (Havel 1990: 10-11). Ideologický projekt běloruského režimu má za cíl mobilizaci společnosti, podporu sociální jednoty ve jménu oddanosti kolektivním zájmům. Sociální jednota prosazovaná hlavou běloruského státu je snadno využitelná pro diskreditaci politických oponentů, o nichž Lukašenko prohlašoval, že představují hrozbu suverénního rozvoje a označil je za ideologické dědice nacismu (Leshchenko 2008: 1424). *Ritualismus* jako typ sociální adaptace v Bělorusku má podobné prvky, jako měla strategie přizpůsobení v post-totalitním Československu, a vede k dosažení nepolitických cílů prostřednictvím tolerance institucionálních prostředků, které jsou určené *nepsanou společenskou smlouvou*. Pokus o *život v pravdě* skrze odmítnutí projevů formální loajality není v každém jednotlivém případě vyjádřen formou veřejného odporu a může zůstat anonymní, avšak má potenciál přerůst v činnost, která se může stát viditelnou iniciativou. Na základě vytváření alternativy k *životu ve lži* se materializuje *nezávislý život společnosti*, který je tvořen různorodými občanskými iniciativami a disidentským hnutím, které je *nejpolitičtější* formou projevu *nezávislého života společnosti*. Disidentské hnutí však nemůže existovat bez spolupráce s představiteli různých sfér činnosti (například s činiteli kultury, nekonformními umělci atd.), kteří nejsou považováni za disidenty, nicméně také ustupují od *nepsané společenské smlouvy* (Havel 1990: 38-40). V rámci analýzy dat se s přihlédnutím na teoretickou část své práce zaměřím na motivaci participantů výzkumu k jejich zapojení se do opozičního hnutí a pokusím se na základě rozhovorů zodpovědět otázky, jaké strategie odporu volí běloruské protestní hnutí a jak se běloruská opozice snaží pracovat s mlčící většinou a šedou zónou.

---

<sup>7</sup> BRSM je následovníkem tradic komunistického svazu mládeže. Prohlášeným cílem sdružení BRSM je podpora rozvoje běloruské občanské společnosti, založené na patriotických a duchovně-morálních hodnotách.  
<http://brsm.by/about/info/>

### 3. Empirická část

#### 3.1. Cíl výzkumu

Jak jsem již naznačil v úvodu a na konci předchozí kapitoly, cílem mé bakalářské práce je zmapování strategie odporu vůči režimu A. Lukašenka. Pro zkoumání fenoménu protestního hnutí v nedemokratickém režimu z perspektivy aktéra jsem si zvolil další výzkumné otázky: Jak probíhalo formování nekonformního postoje? Co přinutilo aktéra vystoupit z *mlčící většiny* a zapojit se do protestního hnutí? Jaká je konkrétní role jednotlivce v protestním hnutí a jak se měnila prostřednictvím angažování se? Jaké jsou dopady angažování se v protestním hnutí?

Vzhledem k výše popsanému v podkapitole 2.3 se musím pro naplnění cíle výzkumu zaměřit na jedince, jejichž způsobem adaptace se stala *rebelie*. Kromě toho mě zajímá, jaká konkrétní událost se stala zlomovou pro odmítnutí *ritualismu* jako způsobu adaptace.

#### 3.2. Výzkumný vzorek

Pro konstrukci výzkumného vzorku, který by mohl zachytit různé sféry činnosti běloruského opozičního hnutí, jsem stanovil kritérium, že by respondenti měli reprezentovat organizace třetího sektoru a demokratické iniciativy různých zaměření. Před kontaktováním respondentů jsem vytvořil osnovu rozhovorů na základě informací získaných z běloruských nezávislých internetových médií a z webové stránky běloruské organizace pro ochranu lidských práv<sup>8</sup>. S ohledem na důslednou anonymizaci údajů respondentů budu používat označení *respondent/ka A-E*. Mého výzkumu se zúčastnilo 5 respondentů (tři muži a dvě ženy), dále uvádím základní charakteristiky participantů výzkumu.

**Sféra činnosti:** Respondent *A* je nezávislý novinář a politický aktivista, po represích proti účastníkům demonstrací opustil Bělorusko. Respondentka *B* je aktivní v podpoře a vymáhání lidských práv. Respondent *C* je nezávislý novinář a mediální analytik, pracuje pro zahraniční média. Respondent *D* je politický aktivista, který se angažoval v opozičním hnutí. Respondentka *E* je nezávislá novinářka a politická aktivistka.

#### 3.3. Sběr a analýza dat

Pro sběr dat jsem si zvolil metodu narativního biografického rozhovoru. Biografický výzkum je zastřešující termín pro různé formy výzkumných strategií, které se zaměřují na

---

<sup>8</sup> <http://spring96.org/en>

sběr a analýzu života lidí se snahu zachytit jejich každodenní zkušenost. Jde o metodu, která nabízí postžení vzájemného vztahu osobního života jednotlivce ve vztahu k určitým historickým obdobím (srov. Merril, West 2009: 2; Rosenthal 1998), či obtížným životním problémům, jako je například migrace obyvatelstva z chudého polského venkova do Spojených států (viz např. Thomas, Znaniecki 1918) či ztráty zaměstnání nebo změny pohlaví (např. Garfinkel 1967). Výchozím metodologickým nástrojem biograficky orientovaného výzkumu je rozhovor. Ten je založen na rozkrytí výzkumného problému na základě životního příběhu respondenta, zahrnujícího promítání makrosvětla a sociálního mikrosvětla aktéra. Výhodou narativního vyprávění je nahromadění velkého množství dat, a to jak o respondentovi, tak i o sociálním prostředí, ke kterému se vracíme v průběhu rozhovoru. Složitost této metody spočívá v tom, že na základě rozhovoru by měl tazatel získat co možná ucelenější vyprávění, což vyžaduje pečlivou přípravu. Úkolem tazatele při zvolení této metody je také zajištění důkladné anonymizace soukromých údajů respondenta (Zich 2014: 110). Struktura takového rozhovoru má podobu životního příběhu, proto se tazatel snaží zbytečně nezasahovat do vyprávění, což se odráží v tom, že repliky participantů výzkumu jsou výrazně delší než repliky tazatele (Hájek 2014: 33). Výzkumné otázky, které jsem určil výše, byly stanoveny především za účelem vymezení přibližných rámců rozhovoru, ale neomezovaly vyprávění respondenta. Nicméně záměr minimálně zasahovat do rozhovoru a nechat co nejvíc prostoru pro vypravěče nebyl ve všech rozhovorech zcela naplněn, proto některé oddíly rozhovorů měly podobu *otázka-odpověď*. Dalším problémem, na který jsem narazil, je použití termínu, který byl vztažen k identitě respondenta, ačkoliv se respondent od tohoto označení snažil distancovat. V průběhu výzkumu s respondentem C došlo k podobné komplikaci, kterou popisují autoři článku, kdy vypravěč nesouhlasil se specifikací své identity jako *disidenta* (Hájek 2014: 48). Nehledě na tyto komplikace, ke kterým došlo v terénu, poskytují data získaná z rozhovorů možnost zodpovědět na výzkumné otázky a naplnit výzkumný cíl.

Rozhovory byly realizovány v průběhu října 2019, probíhaly v běloruštině a ruštině, poté byly přepsány a přeloženy do češtiny. Před každým rozhovorem jsem získal ústní souhlas respondenta s tím, že rozhovor bude zaznamenán, a ujistil jsem ho, že jeho osobní údaje budou anonymizovány. Délka rozhovorů se pohybovala v rozmezí od čtyřiceti minut do hodiny.

V průběhu analýzy dat získaných z rozhovorů se budu opírat o teoretickou část své bakalářské práce: tříděná data se pokusím propojit s teoretickými koncepty a pojmy, kterým

jsem se věnoval v podkapitole 2.3. Na základě analýzy dat dojdou k formulaci ucelenějšího závěru celé bakalářské práce, který přiblíží, jak funguje opoziční hnutí v Bělorusku a proč selhává.

#### **4. Analytická část**

V rámci analýzy rozhovorů s respondenty jsem pro organizaci dat použil postupy kódování zakotvené teorie, které ve své podstatě představují proces procházející třemi stádii: primárním, axiálním a selektivním kódováním (Strauss 1999: 40). Vzhledem ke stanovenému záměru práce jsem na základě rozhovorů vyčlenil základní témata, která by měla přispět k rozkrytí jednotlivých strategií odporu a k celkovému pochopení problematiky působení opozice v post-totalitním Bělorusku. Při analýze rozhovorů jsem se zaměřil jak na popis individuální roviny neboli životní zkušenosti respondentů, tak i na popis systémové roviny, totiž politického odporu jako fenoménu. Analyzované výroky respondentů se vztahovaly jak k jejich bezprostřednímu členství v opozičních strukturách, tak i celkově k výkladu názorů na činnost běloruského protestního hnutí. Svá zjištění jsem se při analýze rozhovorů pokusil propojit s teoretickými koncepty, kterým jsem se věnoval v teoretické části, což by mělo být oporou závěru celé bakalářské práce.

##### **4.1 Počátek účasti v opozičním hnutí**

###### ***Respondent A.***

Fenomén *kuchyňských protestů* se objevil za podmínek uvolňování svobody projevu v období přestavby v tehdejší Běloruské SSR. Při zapojení se do opozičního hnutí prochází aktér různými etapami a jako první z nich lze definovat formování nekonformních postojů, která může souviset s vyjadřováním nesouhlasu v bezpečném prostředí.

*«...Třeba již jako dítě, v osmdesátých letech, kdy bylo období kuchyňských rozhovorů, kuchyňských protestů, měl jsem to hrozně rád. Tvářil jsem se, jako že spím a že nic neslyším, ale poslouchal jsem s velkou ochotou kritiku komunistické strany. V té době neexistovala žádná politická veřejná činnost, to všechno bylo potlačeno, proto zbývalo jen vyjadřovat svou nespokojenost v kuchyni s panákem v ruce. A to mě bavilo, protože vím, že pár let před tím by si tohle rodiče nedovolili říct ani svým kamarádům a příbuzným...»*

V nedemokratickém režimu, zejména post-totalitní povahy, jsou *šedá zóna* a *mlčící většina* skupinami odmítajícími strategie veřejného odporu, a proto domácnost plní pro tyto dvě skupiny roli úkrytu před tlakem života ve lži. *Kuchyňské protesty* jsou formou odstupů od

režimu v soukromé sféře, která se projevuje skrze polemizování a vyjadřování nesouhlasu s politikou dominantní strany. V post-totalitním Československu lze za znak odstupu od režimu označit například poslech rozhlasové stanice *Hlas Ameriky*, který měl povahu politicky zabarveného aktu (Marada 2003: 20). Fenomén *kuchyňských protestů* je definičním znakem post-totalitního režimu a svědčí o jeho *schizofrenní* povaze, když na rozdíl od totalitního režimu, ve kterém ideologie plní roli posvátné knihy, je i taková forma odstupu od režimu nepřipustná. Jde o jedinou představitelnou formu protestu, která *mlčící většině* umožňuje vyjádřit kritický postoj v úzkém rodinném kruhu a zároveň setrvat v konformní zóně, aniž by se kdokoli vystavoval možné perzekuci.

Vystoupení z *mlčící většiny* je dlouhodobější proces, který souvisí s prohlubujícím se zájmem o veřejné dění a který může být spojen například se čtením nezávislých novin či s vlivem univerzitního prostředí. Formování nekonformních postojů nevede nutně k zapojení se do opozičního hnutí a může být jak přechodnou, tak i nedokončenou etapou vystoupení z *mlčící většiny*. Bezprostřední podporu demokratických iniciativ a sebeidentifikaci s opozičním hnutím lze považovat za konečný bod vystoupení z *mlčící většiny* a odmítnutí *ritualismu* jako způsobu sociální adaptace.

«...Proto jsem pak začal číst nezávislé noviny, pamatuji, že původní název novin byl *Svoboda*, ale byl takový zmatek, ten název se mnohokrát měnil... *Jakmile noviny zakázali, příští týden už ten název byl Naše svoboda. Tak jsem formoval opoziční názory. Ale měl jsem samozřejmě velký strach, nechtěl jsem ohrožovat rodinu, bál jsem se, že se nedostanu na vysokou školu, proto jsem se rozhodl, že se nebudu účastnit demonstrací, dokud nebudu pľnoletý. A v univerzitním prostředí jsem potkal aktivní a smělé lidi: někdo roznášel noviny, někdo samolepky a můj život se začal točit kolem toho...»*

### ***Respondentka B.***

Vystoupení z *mlčící většiny* je proces, který může být ovlivněn jak dlouhodobým formováním nekonformních postojů, tak i krizovou událostí, která pobízí aktéra k vyjádření nesouhlasu se stávajícím politickým řádem. Zapojením se do opozičního hnutí se aktér nejčastěji podílí na *politickém aktivismu*, což lze popsat jako formu veřejného odporu v rámci nesoutěživého stranického systému, kdy jsou opoziční síly zbaveny možnosti ovlivňovat politický systém, a proto jsou nuceny volit strategii nátlakových forem odporu, jako jsou pouliční demonstrace.



*«...A po demonstracích za svobodné volby v roce 2010, kdy jsem digitalizovala přepisy soudních jednání, jsem si uvědomila, že mě znepokojuje ten kus nespravedlnosti, který bije do očí a to je ten důvod, proč jsem se od té doby začala zabývat lidskými právy. Z počátku to byl politický aktivismus: malovala jsem transparenty a pak jsem šla na pouliční demonstraci, ale pak se moje činnost přesunula do směru lidských práv...»*

### **Respondent C.**

Ve stínu veřejné formy odporu zůstávají představitelé tzv. *šedé zóny*, kteří také touží po životě v *pravdě* a nebrání se možnosti spolupráce s opozičními silami.

*«...Moje nespokojenost je způsobena tlakem vůči nezávislým žurnalistům. Ale chci říct, že nestojím za tím, že jsem disident. Jsem spíše nezávislý novinář, mediální expert. Ale píšu o těch, kdo je součástí hnutí odporu a provádím konzultace pro představitele opozičních struktur...»*

V dnešním Bělorusku vzhledem k omezení svobody tisku čelí žurnalistika rozdělení na *první* a *paralelní* kulturu. *Mluvit jménem úředníků* ve sféře žurnalistiky znamená zvolit si strategii přizpůsobení a akceptování státní ideologie, odmítnutím *ritualismu* v profesní činnosti přichází žurnalista o možnost pracovat pro státní média. Možnost *mluvit jménem společnosti* lze jinak vysvětlit jako objektivní podání informace oproštěné od *diktátu rituálu*.

*«...Po kolapsu Sovětského svazu jsem pracoval nějakou dobu pro státní rádio, bylo to období, kdy se konaly první prezidentské volby. V té době se snažili zacpat ty díry, přes které vyjadřovali svůj názor představitelé nezávislé žurnalistiky. Na státním rozhlasu, kde jsem pracoval, to udělali následujícím způsobem... sloučením dvou kolektivů redaktorů, přičemž náš bývalý redaktor byl vyhozen z práce... Dříve jsme měli více svobody a měli jsme pocit, že žurnalista i ve státní struktuře může pracovat, jako že to je veřejné rádio. To znamená mluvit jménem společnosti, ale ne jménem úředníků....»*

### **Respondent D.**

K zapojení se do opozičního hnutí mohou sloužit i další faktory. *Pubertální protest* lze uchopit jako vyjádření odporu, které je vyvoláno spíše naplněním formy kulturního protestu než projevem nesouhlasu vůči stávajícímu politickému řádu. Protest může sloužit aktérovi k získání nového kulturního statusu (Marada 2003: 115). *Pubertální protest* je formou veřejného odporu, která je zapříčiněna především přitažlivostí statusu protestujícího.

*«...Tak se to stalo, že jsem se chtěl zalíbit jedné holce, proto jsem řekl, že se chci zapojit do nějaké nebezpečné opoziční činnosti... I v té době jsem si uvědomoval, že to je nebezpečné, ale nerozuměl jsem proč...»*

*«...Byl to na začátku pubertální protest, v 17-18 letech jsem se cítil jako partyzán: roznášel jsem noviny, lepil jsem samolepky, účastnil jsem se flashmobů...»*

### **Respondentka E.**

Hodnocení rizika perzekuce aktérem odrazuje od podílení se na veřejném odporu. Výrok *vegetariánské období* lze vysvětlit jako neúspěch demokratické tranzice a nastolení nedemokratického režimu v Bělorusku. Přejít k nedemokratické formě vládnutí měl za následek postupné potlačování sociálního a politického pluralismu. Přejídná etapa v politickém vývoji Běloruska získávala rysy rostoucího tlaku na svobodu tisku, což zužuje sféru, kdy aktér může odmítat *ritualismus* a zároveň setrvávat v konformní zóně. V některých případech to může vést nejen k vystoupení z *mlčící většiny*, ale i k postupnému začlenění se k protestnímu hnutí a aktivní podpoře veřejného odporu.

*«...Víte, na začátku to bylo spojováno s tím, že jsem chtěla pracovat jako nezávislá novinářka. Ale pracovat jako nezávislý novinář v Bělorusku s každým dnem bylo těžší a těžší, pak to bylo nemožné.. To období se nazývalo vegetariánské, protože noviny nebyly celkem zakázané, ale nám jen odmítli právo publikace na území Běloruska. Tak jsme začali spolupracovat s Litvou, tisknout noviny tam a pak dovážet do Běloruska...Samozřejmě, nemohla jsem zůstat lhostejná, protože nejde donekonečna hledat akreditované noviny, když administrativa prezidenta převzala kontrolu nad svobodou slova. A proto nemá smysl hledat novou redakci, kde budu mít možnost nějakou dobu pracovat, uvědomila jsem si, že je čas připojit se k odporu...»*

## **4.2 Formování protestního hnutí**

### **Respondent A.**

Formování protestního hnutí vůči komunistickému režimu v BSSR probíhalo pod vlivem orientace na Rusko. Situace se začala měnit po pádu Sovětského svazu, když se protestní hnutí v Bělorusku začalo formovat nejen kolem antikomunistické, ale i kolem antiimperialistické rétoriky, což mělo za následek, že odklon od Ruska se stává v současném Bělorusku klíčovou myšlenkou protestního hnutí, která je vyjádřena v prosazování politické

nezávislosti a suverenity běloruského státu. Procesy určení identity a formování politických názorů mohou jít ruku v ruce. Tento případ odráží problém formování běloruské identity, kterému jsem se věnoval podrobněji v podkapitole 2.1, a odhaluje skutečnost, že konfliktní linie orientace na Rusko/odklonu od Ruska je stále na pořadu dne.

*«...Kvalita běloruských médií byla neporovnatelná, bylo to mnohem horší, proto se všichni dívali na ruskou televizi. Dokonce "první kanál" byl vůči vládě dost kritický. Proto samozřejmě jsem byl mimo běloruský kontext a lze říct, že když jsem začal přemýšlet o sebeidentifikaci, když jsem si začal klást otázky „kdo jsem?“, považoval jsem se za Rusa... Protože v té době se mi líbila ta ruská estetika... když zapnu televizi, slyším, že Rusko vstane z kolen a mělo to v té době demokratickou povahu, kdy kritizovali zločiny Stalina... a pak zapnu běloruskou televizi... a tam dávají jakýsi venkovský koncert lidových písní, rozhodně to nevyvolávalo pocity patriotismu... Zlomovým bodem pro mě bylo období čečenské války, bylo mi v té době 13 let, kdy jsem si uvědomil, že Rusko neodpovídá tomu mediálnímu obrazu, který se mi líbil... uvědomil jsem si, že to je velmi agresivní a nebezpečný stát, proto se pak moje identita rozvíjela převážně běloruským směrem...»*

### **Respondentka B.**

Téma *odklonu od Ruska* poukazuje na to, že antiimperialistický charakter protestního hnutí v Bělorusku přetrvává dodnes, což však přispívá k formování loajálních stoupenců mezi obhájci pro-běloruských hodnot, a zároveň to od aktivní podpory opozičních sil také odrazuje ty, kdo stojí mimo tzv. *paralelní kulturu*. Vyjádření nesouhlasu jak vůči vnitřní, tak i vnější politice běloruské vlády, která je orientována na integraci s Ruskem, naráží na problém rozvoje běloruské identity. Prosovětská kulturní a politická identita, která je v dnešním Bělorusku stále vlivná, stojí v konfrontaci s pro-běloruskými hodnotami, které obhájí opoziční hnutí.

*«...Hrozba sjednocení s Ruskem je dnes aktuální téma, které by mohlo sjednotit národ, lze s ním pracovat...»*

Dnešní problém politického rozložení sil v Bělorusku spočívá ve stárnutí opozičních struktur a v celkové krizi politických stran. Pseudolegitimační charakter běloruských voleb, kterému jsem se podrobněji věnoval v podkapitole 2.2, fakticky vylučuje možnost zastoupení opozičních stran v politickém systému v Bělorusku, což se odráží na tom, že opoziční síly jsou zbavené možnosti navázat dialog s *mlčící většinou* skrze komunikační kanály, které jsou

pod kontrolou běloruské vlády. Důsledkem je rostoucí nedůvěra a neochota spolupráce, což lze shrnout jako *krizi politických stran*, kdy opoziční strany přestávají plnit roli základny pro odpůrce režimu.

*«...Také si myslím, že opoziční strany zestárly, že se nedaří přilákat mladé lidi, protože ti opoziční lídři, kdo se věnuje tomu víc než 20 let, moc nechtějí postupovat novými kroky. Proto se mi zdá, že krize politických stran je příčinou poklesu důvěry v opoziční struktury. Můžu uvést jako příklad vlnu demonstrací proti dekretu „o předcházení sociálnímu příživnictví“ v roce 2017, kdy chaotické protesty byly aktivní, rozsáhlé a nebezpečné pro režim jen do té doby, dokud se opoziční strany nezačaly vměšovat do organizace protestů...»*

### **Respondent C.**

*Marginalizaci opozice lze popsat jako postupné vylučování opozičních stran z politického systému Běloruska při nastolování nedemokratického režimu, což je úzce spojeno s výše uvedeným problémem *krize politických stran*. Okrajové postavení opozice v nedemokratickém režimu výrazně omezuje možnosti navázání dialogu s politicky neangažovanou částí populace. Procesy depolitizace obyvatelstva vedou k posílení stability *mlčící většiny* a poklesu zájmu o činnost antisystémových politických struktur.*

*«...Ústavní soud v té době byl víceméně nezávislý orgán: hodně vyhlášek a rozhodnutí prezidenta bylo zamítnuto, proto byly důvody pro zahájení procedury impeachmentu. Ta konfrontace legislativní a výkonné moci... byla to politická konfrontace. Na jedné straně byli lidé, kteří bojovali za právní moc. Na straně druhé byli komunisti, kteří obhajovali integraci s Ruskem. A to byl odpor k vytvoření vertikální moci...Ale nakonec to dopadlo tak, že dnes máme marginalizovanou opozici, která nemá žádné zastoupení v reprezentativních orgánech...»*

### **Respondent D**

*Problém cílového publika lze popsat jako neschopnost opozičních sil překročit hranice paralelní kultury a navázat komunikační kanály s *mlčící většinou*. Absence masové základny opozičního hnutí v dnešním Bělorusku se může jevit jako překážka pro ty, kdo uvažují o vystoupení z *mlčící většiny*.*

*«...Takže podle mě většina stran a opozičních hnutí používají metody, které byly aktuální na konci minulého století. Opozičním politikům a aktivistům se nedaří přizpůsobit*

*moderní realitě, téměř nikdo nepoužívá YouTube, Instagram... Z těch, kdo je používají, tak je to strašná nuda... Poslední věc, která se mi líbila, byla akce anarchistů s make-upem Jokera a transparentem "happy to live in dictatorship" před budovou, kde probíhal "Minský dialog". Byla to poslední zajímavá akce za rok... Všechno ostatní je nepřesvědčivé... Jako nemusí to být přesvědčivé pro mě, já tam stejně půjdu. Ale pro opozici je těžší, aby spolupracovali s těmi, kdo nejsou jejich cílovým publikem ...»*

### **Respondentka E.**

Za podmínek striktní cenzury ve státních televizních a rozhlasových médiích může používání *internetových komunikačních médií* sloužit jako nástroj pro přilákání *mlčící většiny*.

*«...Ale strategie se časem mění, protože se mění informační prostředí: dnes hrají důležitou roli sociální sítě, informační portály, telegramové kanály, Facebook a samozřejmě YouTube. Nyní se zaměřujeme na práci prostřednictvím internetových komunikačních kanálů. Kdysi, před deseti lety, když nám bylo řečeno, že v nějaké zemi na pouliční protest lidé byli vyzýváni prostřednictvím Twitteru... Ani nerozuměli jsme, jak se to politikům podařilo ...»*

Problémy *stárnoucích opozičních struktur a neměnného publika*, před kterými stojí běloruské protestní hnutí dnes, mohou být částečně vyřešeny přilákáním *mladého publika*. Přispívat k tomu mohou mladí blogeři a jejich práce na sociálních médiích, jejichž prostřednictvím se rozšiřuje práce s *mlčící většinou*.

*«...Teď podle mého názoru je velmi důležité, že se v Bělorusku objevili mladí blogeři, kteří mají velkou popularitu. To znamená, že možná se narodili a prožili celý svůj život za vlády Lukašenka a teď jsou odpůrci Lukašenka. A tito lidé vědí, jak pracovat na sociálních médiích, na YouTube, jsou mladí, odvážní a chtějí žít v nezávislém Bělorusku... A přitahují také mladé publikum...»*

## **4.3 Způsob účasti v opozičním hnutí**

### **Respondent A.**

Počátečním krokem k zapojení se do opozičního hnutí může být účast na demonstracích. Při začleňování se aktér může setkat s problémem absence kontaktů v opozičním poli. Jak se ukázalo, vystoupení z *mlčící většiny* na počátku 20. století v Bělorusku komplikovala skutečnost, že za podmínek absence možnosti získat takové kontakty prostřednictvím sociálních sítí se snaží aktér navázat kontakty bezprostředně na pouličních

demonstracích mezi účastníky. V dnešní době k získání kontaktů v opozičním poli napomáhá nejen rozmanitost sociálních sítí, ale i například možnost rozpoznávání *názorového proudu podle oblečení*.

*«Kdy jsem šel na demonstraci poprvé, cítil jsem se divně, protože jsem tam byl sám, nikoho jsem neznal. Dnes můžeš najít stejně smýšlející lidi na Facebooku, v tu chvíli ale nebylo jasné, kdo je kdo na demonstraci, kdo je opravdu opozičník, kdo je práškač, tajný spolupracovník StB. Byl jsem svalnatý a vysoký, proto na mě také koukali s podezřením. Neměl jsem možnost najít spoustu friendů na Facebooku a jít spolu na akci... a také v té době, kdy v Bělorusku průměrný plat byl kolem 30 dolarů, všichni se oblékali stejně. Aspoň teď... když vidíte, že člověk má na sobě tenisky Vans, rozumíte, že pravděpodobně není skinhead. Ale před 20 lety jsem neměl takovou možnost, proto jsem si kládl otázku za otázkou, abych porozuměl, co si ten člověk opravdu myslí, proč přišel demonstrovat, jaký světový názor má, co máme společného...»*

Postupným začleňováním se do opozičních aktivit se role aktéra může vyvíjet od politického aktivismu, který může být částečně tolerován, až k vedoucím postavením v opozičních strukturách, které s sebou přináší ztrátu anonymity a riziko politického pronásledování.

*«No, když jsem se právě připojil k protestům, jaká byla moje role? Aktivista... Ale to se velmi rychle změnilo... »*

*«...Proto jsem nikdy nechtěl zaujímat vedoucí postavení v opozičním hnutí, chtěl jsem na demonstracích být nenápadný, ale krok za krokem moje role rostla, lze říct, že stimulem byla absence zajímavých nápadů...»*

V řadě případů má pro ty, kdo vystoupili z *mlčící většiny*, a to nehledě na riziko politického pronásledování, pokus *o život v pravdě* větší význam než kalkul výhod a nevýhod.

*«...No jo, pobídla mě k tomu odpovědnost za budoucnost. Ale vím, že jsou lidé, kteří říkají, že se připojili k mladé frontě například proto, že tam byly krásné holky. Ale není to můj případ, byla to vědomá volba...»*

### **Respondentka B.**

*Politický aktivismus* jako forma veřejného odporu se často stává počátečním bodem angažování se. Avšak role aktéra s postupným začleňováním do opozičního hnutí se může

měnit a vyvíjet od *politického aktivismu* k jiným demokratickým iniciativám, kterou je například *lidskoprávní činnost*.

*«...Porozumění důležitosti problému represí a také porozumění toho, nakolik malý počet lidí se věnuje tomuto problému v Bělorusku. Proto ochrana lidských práv se stala pro mě hodnotou, kterou považuji za důležité chránit a prosazovat...»*

### **Respondent C.**

Jak jsem zmínil v podkapitole 3.3, během rozhovoru respondent C odmítl svou identifikaci s disidentstvím. Po nástupu Lukašenka k moci následovalo postupné zavedení cenzury v běloruských státních médiích, což rozštěpilo sféru žurnalistiky na část odmítající *ritualismus* kvůli předpublikační cenzuře a na část, která si zvolila strategii přizpůsobení. Představitelé nezávislé žurnalistiky, kteří obhajují princip pluralismu, jsou v dnešním Bělorusku zbaveni možnosti pracovat pro státní média a jsou nuceni pracovat na hranici pololegality.

*«...Poslanec horní komory Siarhiej Antončyk vystoupil s projevem o korupci v okolí Lukašenka. Zaútočil především ne na prezidenta, ale byla to taková maličkost, kterou nikdo nebral v potaz. To byl velmi smělý krok a média se ten projev snažila publikovat. V té době Aliaksandr Fiaduta pracoval jako vedoucí společensko-politické informace v administrativě prezidenta a pak veřejně požádal o omluvu, že byl součástí těch struktur, které zakázaly publikaci protikorupčního projevu... To znamená, že po kolapsu sovětského totalitního systému to byl první příklad předpublikační cenzury, která je přímo zakázána ústavou. Měli jsme všechno připravené k tisku, materiál se již nacházel v centrální tiskárně, která ale informovala administrativu prezidenta a publikace byla zakázaná k tisku. Ale v té době noviny prostě technicky nemohly stihnout změnit ten text na nějaký jiný materiál, proto noviny byly publikované s bílými skvrnami místo toho projevu... A obecně v Bělorusku dnes nikdo ani neklade otázku „komu slouží státní média“... Když jsem pracoval na státním rádiu, řekli jsme si, že budeme sloužit lidem, a že existují různé názory, že by měl být pluralismus... Ano, měli jsme státní financování, ale prezentovali jsme se jako veřejné rádio. Samozřejmě, ne všichni zastávali stejný názor, ale mladí lidé určitě. Samozřejmě, že část pracovala na principech stranické organizace, stranické literatury v souladu s dědictvím Lenina (smích)... Ale teď tato otázka není aktuální a odpověď je zřejmá: státní média slouží prezidentovi...»*

### **Respondent D.**

Fáze *pubertálního protestu*, které jsem se věnoval výše, se díky postupnému nárůstu kontaktů v opozičním poli a prohlubování zájmu o politické dění může vyvinout ve fázi *vědomého začlenění* do opozičního hnutí.

*«...Vědomě jsem se začal zabývat aktivismem v devatenácti letech, když jsem začal hodně číst, když se u mě zcela změnilo okolí známých. V té době jsem si plně uvědomil, co se děje v Bělorusku...»*

Aktivní podpora protestního hnutí s sebou přináší rostoucí riziko perzekuce. Organizace vlastních iniciativ vede ke ztrátě anonymity a k riziku tvrdších represí ze strany vlády, což směřuje k postupnému vyloučení ze všech struktur *první kultury*.

*«...Zhruba řečeno, k mému prvnímu trestnímu rejstříku, v roce 2008, už jsem měl svůj vlastní tým, byl jsem neformální lídr skupiny aktivistů. Začali jsme organizovat protesty sami... Byl jsem zodpovědný za určitou čtvrť města Minsk. Pak byl rok 2010, prezidentská kampaň (příjmení opozičního kandidáta), už jsem měl větší odpovědnost. Tehdy jsme organizovali nejzávažnější prezidentské volby v mém životě... A po událostech roku 2010 jsme založili mládežnické křídlo v politické organizaci...»*

### **Respondentka E.**

Ve sféře žurnalistiky nevede vystoupení z *mlčící většiny* v každém případě k začlenění do hnutí veřejného odporu. Odmítnutím *ritualismu* ztratí novinář nárok na získání práce ve státních médiích, avšak má možnost se vyhnout tvrdším represím, které jsou vedeny proti členům opozičních struktur, a může pokračovat ve výkonu povolání v nezávislých médiích.

*«...Poté jsem si uvědomila, jakým směrem se bude rozvíjet Bělorusko, ale samozřejmě jsem s tím nebyla spokojená, měla jsem štěstí, že jsem studovala žurnalistiku v období přestavby a viděla jsem fronty před novinovými stánky, protože lidé toužili po svobodě slova, po nezávislé informaci a pak jsem pochopila, že ten pokrok bude zastaven... Odešla jsem z té redakce, protože se mi nechtělo pracovat, jako pracovali za komunismu. Uvědomila jsem si, že situace vyžaduje změnu, je třeba udělat aspoň něco, aspoň nějakou maličkost udělat, která závisí na nás. V tu chvíli to bylo jediné, co jsem mohla udělat – odejít z práce, tak jsem odešla...»*



V některých případech ale dochází ke skloubení rolí nezávislého novináře a účastníka veřejného odporu. Aktivní podpora opozičního hnutí a zapojení se do veřejného odporu s sebou nese ztrátu *pocitu bezpečí* před rizikem politických represí.

*«...Zapojila jsem se do pouličních demonstrací. V roce 1996 na demonstraci “Černobylská cesta“ jsem si uvědomila, že tam nechci stát jen jako novinářka a psát poznámky: podle mého názoru přišlo tolik a tolik lidí, požadovali to a to... Uvědomila jsem si, že tam nechci stát stranou, aby bylo vidět, že jsme novináři a jsme v bezpečí. Po této akci jsem už šla na další demonstrace jako účastník protestů, ale nejen jako novinářka...»*

#### 4.4 Strategie odporu

##### **Respondent A.**

Strategie, které používá běloruské protestní hnutí dnes lze rozdělit na *radikálnější* a *méně radikální* v závislosti na tom, zda se jedná o veřejné projevy odporu nebo o účast opozičních sil v předvolební soutěži. *Opatrnost* realizace méně radikálních strategií spočívá ve využití *fasády demokracie* během volebního období pro rozšíření spolupráce s *mlčící většinou*.

*«...No, myslím si, že strategie odporu lze rozdělit na více, či méně radikální. Na ty, kdo bude agitovat „dnes stavíme barikády a zítra ten režim zkolabuje“ a na ty, kdo se chová opatrně, kdo nahlíží na účast v parlamentních volbách jako na dobrou strategii... A na tzv. konstruktivní opozici, která se snaží změnit režim zevnitř... Řekl bych, že to rozdělení dnes ztratilo svůj význam, protože režim Lukašenka v Bělorusku systematicky zlikvidoval stranický systém a z demokratických institucí dnes skoro nic nezbylo...»*

Příčiny neúspěchu realizace strategie odporu spočívají ve dvou sférách: ve finančních a lidských zdrojích opozičních struktur. První problém je spojen s nestabilní grantovou pomocí, což zapříčiňuje neschopnost představení dlouhodobé strategie. Druhý problém se týká lidského zdroje. Nejvlivnějším *push faktorem*, který odrazuje od politického angažování se – a to jak představitelé *mlčící většiny*, tak i *šedé zóny* – je riziko politických represí, což se odráží na členské základně.

*«...Myslím si, že selhávají kvůli nedostatku zdrojů lidského a finančního, to škodí plánovat dlouhodobé strategie. Když například opoziční strana obdrží grant... protože bez financování nic neuděláte... ale neví, zda za rok obdrží grant znovu, je schopna se zaměřit jen*

*třeba na politickou kampaň během parlamentních voleb. Co se týče lidského zdroje... intelektuálně schopní lidé tam nejdou, protože kromě represe tam nic nezískají. No, několik běloruských byznysmanů investovalo do opozičních struktur... řekneme tak, že měli štěstí ti, kdo stihli včas emigrovat z Běloruska...»*

Srbská zkušenost s vyjádřením odporu slouží jako inspirační zdroj pro některé běloruské opoziční struktury, a to i kvůli podobnosti *systematických problémů* fungování protestního hnutí v těchto dvou zemích.

*«... Ale co se týče zahraničních zkušeností, myslím si, že výměna emočního náboje je velmi důležitá. Mysleli jsme si dřív, že se nám v Bělorusku podařilo udělat běloruskou kopii srbského hnutí "Otpor". A dokonce jsme i začínali samostatně, bez žádných znalostí o činnosti hnutí "Otpor" a pak se objevilo po setkání s členy hnutí, že měli stejné systematické problémy, jako absence formálních lídrů u nás. Samozřejmě, že oni měli výrazně těžší situaci, ale něco podobného ve volbě strategií máme...»*

### **Respondentka B.**

Pouliční protesty jsou formou vyjádření veřejného odporu, která patří k *radikálnějším* strategiím. Kromě výše uvedeného problému rizika perzekuce na demonstracích chybí masová základna i kvůli neschopnosti vyzvat k účasti na demonstracích nové účastníky, kteří stojí mimo tzv. *paralelní kulturu*.

*«... Myslím si, že dnes to jsou jen pouliční protesty. Ale velký počet lidí chodí jen na povolené demonstrace, jako jsou "Den svobody" a "Černobylská cesta". Myslím si, že částečně za to může špatná práce prostřednictvím sociálních médií, protože je orientovaná na neměnné publikum uživatelů Facebooku a nezachycuje práci s novými lidmi...»*

*Schůzky s voliči* jsou možností, jak lze prolomit bariéru mezi opozicí a *mlčící většinou*, přičemž cílem je povzbudit zájem o politické dění v zemi. Problém této strategie spočívá v nepravdělnosti práce s *mlčící většinou*.

*«...Ta aktivní práce se začíná jen během volebního období, kdy běloruská opozice využívá možnost státem povolených schůzek s voliči. Ale v období, kdy se volby nekonají a informační příležitosti nejsou, opoziční politici se nesnaží zahájit tento dialog, aby Bělorusové nezůstávali lhostejní k politice...»*

Běloruská opozice se snaží převzít ukrajinskou zkušenost s hnutím odporu pro šíření spolupráce s *mlčící většinou*, což se plnou měrou nedaří. Mezi důvody, proč tomu tak je, patří i rozdíly v míře přípustného politického pluralismu v těchto dvou zemích.

*«...Zdá se mi, že se opíráme o zkušenosti protestů na Ukrajině a používáme stejné strategie výzvy k účasti na pouličních demonstracích. Ale na Ukrajině již dávno existují nezávislá média, skrze ně lze mnohem efektivněji pracovat s mlčící většinou. To se týče také politických stran a politických hnutí, na Ukrajině existuje politický život, funguje volební a soudní systém, a proto existuje skutečná možnost věnovat se politice, to je klíčový rozdíl běloruských a ukrajinských politických stran...»*

### **Respondent C.**

*Strategie pouličních protestů je v dnešním Bělorusku jediným prostředkem vyjádření veřejného odporu, který lze považovat za efektivní a který může přinést kýžené výsledky. Protesty, které probíhaly v roce 2017, jsou příkladem, kdy se účastníkům protestních akcí podařilo do nějaké míry splnit předem stanovený cíl, kterým bylo zrušení zákona o zdanění pro lidi bez práce, kteří nejsou registrováni na pracovních úřadech.*

*«...Proto v situaci, kdy jsou opoziční strany zbaveny možnosti ovlivňovat důležitá rozhodnutí, opoziční struktury volí strategie protestních pouličních akcí, to je jediná účinná strategie, jak opozice může tlačit na režim Lukašenka. Strategie pouličních protestů v roce 2017, kdy opozice protestovala proti dekretu prezidenta „o předcházení sociálnímu příživnictví“, dopadla tak, že vláda byla nucena ustoupit a změnit zákon tak, aby ovlivňoval jen malou skupinu lidí, která by nemohla samostatně zahájit protesty...»*

Mezi strategie odporu, ke kterým se běloruská opozice již neuchýlí, patří *koaliční práce a bojkot voleb*. V podkapitole 2.2 jsem se věnoval příčinám rozdrobenosti opozičního tábora, které mohou spočívat v napjaté konkurenci mezi opozičními lídry, jež vede k tomu, že protestní hnutí o aplikaci těchto strategií dnes neuvažuje.

*«...Měli jsme v Bělorusku silnou koalici, která podporovala Aliaksandra Milinkieviče, který byl jediným kandidátem opoziční koalice ve volbách v roce 2006. Byl populární názor, že tato koalice bude pokračovat ve spolupráci dál a Milinkievič bude i příště kandidovat jako jediný kandidát... Ale koalice se rozpadla, protože každý z lídrů opozičních stran měl své ambice a nakonec Milinkievič přestal být lídrem a stal se jedním z velkého množství zapomenutých opozičních politiků... Máme dost politologů a politických technologů, kteří se*

*podílejí v Rusku nebo na Ukrajině na velkých politických kampaních. Máme lidi, kteří pracovali jako pozorovatelé voleb a mají dobré vztahy se zahraničními partnery. Ale to se nedá uplatnit, protože na to nemáme zdroje a nevěříme výsledkům voleb, proto se snažíme od roku 1999 o bojkotování voleb, stále se o tom hádají, ale postupně jsme to odmítli a nepovažujeme to za efektivní strategii...»*

K zahájení spolupráce jak s představiteli *šedé zóny*, tak i mezi samotnými opozičními strukturami, by mohla přispět aplikace zahraniční zkušenosti s vyjádřením odporu. Jako inspirační zdroj by mohlo sloužit například polské hnutí *Solidarita*.

*«...Zdá se mi, pokud by existovala koaliční práce, pak by se objevila možnost spolupráce s různými odborníky a poradci, kteří by mohli pomoci dělat tuto práci. Například, dnes opoziční strany někdy i nemají dostatek finančních prostředků pro pronájem kanceláře, ale kromě toho je potřeba komunikovat s veřejností, propagovat se prostřednictvím sociálních médií, prostě nemají dostatek prostředků na to, aby to dělali samostatně. Kdyby vytvořili družstvo, kolektivní orgán, bylo by to jednodušší, bude to velmi důležitý krok. Když se zaměříme na polskou *Solidaritu*: měli člověka, kdo má na starosti organizaci protestu, měli osobu, která je odpovědná například za hesla. Protože občas ten, kdo může vytvořit heslo, není schopen hlasitě mluvit na demonstracích, jeho cílem je kancelářská práce...»*

### ***Respondent D.***

Nekonformní umění a organizování kulturních akcí se mohou stát pomocnou strategií pro přilákání *mlčící většiny* k účasti na pouličních demonstracích. Podle Havla (1990: 24) je útokem proti nezávislé hudbě myšlen útok proti *životu v pravdě*, proto nezávislá rocková hudba za podmínek omezení svobody projevu může přispět k vzestupu pocitu solidarity a může mít skutečné politické důsledky.

*«...Ale chci označit, že dnes existuje určitá skupina lidí, kdo zvolil jinou strategii... Ano, rozumí tomu, že koncerty diktatury nezvítězí. Ale vidí velký problém v tom, že na běžnou pouliční akcii přijde jen tisíc lidí a na koncerty přichází velké množství lidí, protože je to mnohem bezpečnější. Myslím si, že sázejí na to, že prostřednictvím takových kulturních akcí pak více lidí půjde na pouliční protesty, což je podle mého názoru dnes jediná dobrá moderní strategie...»*

V případě některých běloruských opozičních struktur docházelo kromě výměny zkušeností i k přímému kontaktu s účastníky srbského hnutí odporu.

*«...Založili jsme naši organizaci poté, co jsme jeli na školení ke klukům ze srbského hnutí Otpor. Měli jsme tým, ale nevěděli jsme, jak máme postupovat... Poté, co jsme navštívili trénink, líbila se nám myšlenka kreativních akcí rychlého jednání. To nás nadchlo, ale ne všechno se nám povedlo...»*

### **Respondentka E.**

V dnešním Bělorusku lze *pouliční protesty* a *účast na volebních kampaních* označit za dvě základní strategie odporu, které používá protestní hnutí. Na strategii účasti na volebních kampaních je opozičními stranami nahlíženo pouze z perspektivy rozšíření spolupráce s *mlčící většinou*, a to z důvodu omezené soutěživosti politického systému v Bělorusku. Strategie pouličních demonstrací bezprostředně souvisí s výsledky realizace schůzek s voliči a akumulací zájmu *mlčící většiny* o činnost opozičních struktur.

*«...Podle mého názoru běloruské protestní hnutí používá různé strategie...Jsou to pouliční protesty, informační akce, účast na volebních kampaních, ale samozřejmě si uvědomujeme, že jsou to falzifikované volby, to je spíše strategie, abychom mohli využít příležitost povolených schůzek s voliči... Podle mého názoru je mylné předpokládat, že existuje několik různých desítek strategií. Stejně jako témata v literatuře... Říká se, že v literatuře existují jen témata lásky a smrti. Máme to stejně: pouliční protesty a účast na volebních kampaních... A to je vše...»*

Část běloruských opozičních struktur se snaží aplikovat historickou zkušenost českého a polského hnutí politického odporu.

*«...Zajímali jsme se o českou zkušenost, o Chartu 77, ale pro nás pravděpodobně ideálním modelem byla polská Solidarita. Ta historická zkušenost je velmi důležitá, je třeba se setkávat s lidmi, kteří se účastnili protestních hnutí v zemích tzv. Varšavské smlouvy, musíme tuto zkušenost přijmout, je to užitečné a snažíme se to udělat...»*

## **4.5 Mlčící většina**

### **Respondent A.**

Na rozdíl od zemí, kde existuje soutěživý politický systém, v Bělorusku aktér při zapojení se do opozičního hnutí a rozhodnutí se věnovat politice neuvažuje o perspektivách *sociálního výtahu*. Opoziční strany v Bělorusku plní roli antisystémových stran, jejichž podporou aktér vstupuje do otevřené konfrontace s běloruskou vládou. Politické angažování

se v nedemokratickém režimu s sebou nese riziko pronásledování, což představuje hlavní překážku pro kanál sociální mobility a zahájení široké spolupráce mezi opozičními stranami a neangažovanou částí veřejnosti.

*«...Je velmi složité někoho přilákat, když nejsou žádné perspektivy sociálního výtahu, ale i naopak... No, a také když žádná dlouhodobá strategie není, není plánování, nejsou finance a lídři – to je velmi složitý úkol. Pro vládu je to mnohem jednodušší: stačí mlátit každou hlavu, která se zvedne... To je samozřejmě naprosto nerovná hra...»*

### **Respondentka B.**

Represe a *vertikála moci na pracovišti* jsou nejlivnějšími instrumenty běloruské vlády pro zachování stability *mlčící většiny*. *Vertikálu moci na pracovišti* lze v nedemokratickém režimu uchopit jako souhrn ekonomických opatření ve státních podnicích, které slouží k zavedení struktury řízení, jež pro loajální pracovníky představuje zaručení sociální jistoty, a to za podmínek akceptování nepsaných pravidel *života ve lži*. Pokud aktér v post-totalitním režimu prolomí očekávání svého konformního chování, vede to k *samopohybu systému*, kdy se zavedení sankcí proti aktérovi stává aktem sebeobrany vykonavatele sankcí, který tím splnil očekávání a postupoval v souladu s *diktátem rituálů* (Havel 1990: 18).

*«...Trvalé surové rozhánění demonstrací, potlačení všech veřejných iniciativ, byla vybudována pevná vertikála moci na pracovišti, kdy za účast na demonstraci můžete přijít o práci – všechno to odrazuje od účasti na protestech. A zadruhé je to vliv prostřednictvím státních médií na lidi, kdo se neúčastní protestů, s cílem přesvědčit o tom, že běloruská opozice je marginální skupina nespokojených lidí a dnešní vláda je zárukou stability a klidu v zemi...»*

### **Respondent C.**

*Mlčící většina*, která se v Bělorusku jeví jako relativně stabilní skupina, vstupuje kvůli riziku perzekuce do dialogu s opozičními strukturami jen v konformní zóně. Produktem spolupráce *opozice s mlčící většinou* se mohou na úrovni problémů samosprávy stát *spící instituce*, totiž politicky neangažovaná část populace, která nedisponuje potenciálem pro podporu radikálnější strategie odporu opozice, ale může podpořit opoziční strany v období možné demokratické tranzice.

*«...V jistém smyslu pracují opoziční struktury s mlčící většinou prostřednictvím podpory místních iniciativ pro řešení problémů samosprávy. V procesu řešení problémů urbanistiky opozice získává možnost navázat dialog s občany, kteří nemají zájem o politiku. Nemůžu říct, že to je velmi vlivná strategie, ale může být perspektivní... Tyto spící instituce se mohou probudit v období velké politické nebo ekonomické krize...»*

**Respondent D.**

*Mlčící většinu odrazuje od politického angažování se státní regulace pracovního trhu, což lze popsat jako zásah do tržní ekonomiky za účelem kontroly (ne)zaměstnanosti, která úzce souvisí s výše uvedeným problémem nastolení vertikály moci na pracovišti.*

*«... V Bělorusku dlouhá léta tlačí OSVČ, protože se vertikále moci nedaří podnikatele připoutat k sobě. Protože, pokud se nemýlím, je v Bělorusku 220 tisíc OSVČ... takže plus členové jejich rodin – to je skoro milion obyvatel, hrubě řečeno... Ale vláda se snaží, aby každý byl připoután k pracovnímu místu, aby měl strach přijít o práci kvůli účasti na demonstracích. Zastrasování je především hlavní strategie vlády... Plus mlátit lidi na demonstracích je jasný signál k tomu, kdo uvažuje o zapojení se do opozičních aktivit. Státní regulace pracovního trhu a strach jsou hlavní instrumenty diktatury...»*

**Respondentka E.**

*Kromě řady ekonomických faktorů provádí běloruská vláda pro udržení stability mlčící většiny permanentní informační kampaň, k níž přispívá i státní monopol na televizní a rozhlasové vysílání. Výraz informační válka lze jinak vysvětlit jako fenomén fake news, což v kontextu omezení svobody tisku v Bělorusku získává rysy falšování zpráv za účelem zkreslení obrazu opozice.*

*«...Já bych řekla, že vláda to dělá velmi primitivním způsobem: blokováním nezávislých internet serverů, jak to opakovaně bylo s "Chartou 97", má monopol na vysílání... Až dodnes existují lidé v běloruských zanedbaných vesnicích, kteří mají obraz světa, že Lukašenko udržuje stabilitu v zemi. Ale stejně se nedostane ke všem... Ale stejně v takových rodinách jsou vnoučata, kteří se budou snažit prosadit alternativu, protože používají Facebook, Telegram, instalují si VPN a čtou to, co se snaží blokovat vláda. Myslím si, že je nemožné navždy zůstat u moci díky blokování informace. V této informační válce vláda určitě prohraje...»*

## 5. Závěr

Na základě analyzovaných rozhovorů lze dospět k závěru, že proces *vystoupení z mlčící většiny* je dlouhodobý a že je spojen s řadou *pull faktorů*, které vedou k vyjádření veřejného nesouhlasu s vládní politikou, a *push faktorů*, které naopak odrazují od politického angažování se. Tento proces nelze jednoznačně vysvětlit racionálním kalkulováním s výhodami a nevýhodami: setkáváme se s růstem morálního kapitálu na jedné straně, ale s poklesem sociálního a politického kapitálu na straně druhé. Jak se ukázalo během rozhovorů, k vystoupení z *mlčící většiny* může pobídnout jak kontinuální proces formování politických názorů, tak i přitažlivost kulturního statusu protestu. Odmítnutím *ritualismu* jako formy sociální adaptace, která je v post-totalitním režimu převažující, ztratili respondenti výzkumu nárok na institucionální prostředky, kterými disponuje *mlčící většina*: studium na státní univerzitě, práce ve státním podniku atd. Zrušení *nepsané společenské smlouvy* s nedemokratickým režimem má za následek, že aktér se stává součástí opozičního pole a nemůže uvažovat o návratu k akceptovatelnému normálu *života ve lži*, protože stojí v konfrontaci s mocenskými strukturami.

Respondenti výzkumu se jakožto ti, kdo odmítli *diktát rituálů* a usilují o *život v pravdě* za účelem nastolení nové sociální struktury, připojili k protestnímu hnutí nebo s ním začali spolupracovat. Během rozhovorů respondenti jako informátoři sdíleli své úvahy o činnosti běloruského opozičního hnutí, na jejichž základě lze dojít k následujícím závěrům. Téma odporu proti integraci s Ruskem a snaha o zachování státní suverenity Běloruska zůstává v opozičním hnutí převažující až dodnes. Avšak jak vyplývá z výpovědí respondentů, poslední série masových protestů, která měla celorepublikový rozsah, proběhla v roce 2017 a byla vyvolaná především nespokojeností s ekonomickou situací v zemi. Téma politického stranictví, kterému jsem se věnoval v podkapitole 2.2, se objevilo i ve výpovědích respondentů. Běloruské opoziční strany, které přišly o zastoupení v parlamentu a současně s tím i o možnost prosadit své zájmy v politickém systému Běloruska, jsou navíc izolované *vůči mlčící většině* a prostřednictvím přístupných komunikačních kanálů (opoziční portály a nezávislé noviny) ovlivňují především loajální *neměnné publikum*, které je tvořeno představiteli *druhé kultury*. Nové komunikační médium v Bělorusku tvoří blogeri a organizátoři kulturních akcí, kteří vytváří prostranství pro shromáždění lidí stojících mimo opoziční pole. Rozvoj nových komunikačních médií pomáhá vyhýbat se problému omezeného přístupu k informacím *za účelem zvýšení zájmu* neangažované části obyvatelstva o politické dění v Bělorusku a informování o činnosti opozičních struktur. Jak bylo zjištěno při analýze



rozhovorů, proces vystoupení z *mlčící většiny* komplikuje absence kontaktů s představiteli opozičního hnutí. Tento problém může být částečně vyřešen uskutečňováním informačních kampaní. Kulturní akce a sledování blogerů poskytují aktérům možnost navázat nové kontakty a zapojit se do diskuse o politickém dění, aniž by byli vystaveni riziku politických represí.

V dnešní době běloruské protestní hnutí používá dvě klíčové strategie odporu: účast ve volbách a organizaci pouličních demonstrací. Na první strategii je kvůli omezené soutěživosti běloruského politického systému nahlíženo pouze z perspektivy navázání komunikačních kanálů s politicky neangažovaným obyvatelstvem. Jak se ukázalo, respondenti výzkumu do strategie pouličních protestů vkládají nejvíc nadějí a věří, že vyústí v demokratické změny v Bělorusku. Přestože hlavní cíl, kterým je uskutečnění demokratické tranzice, nebyl dosud splněn, pouliční protesty i v dnešním Bělorusku mohou být do jisté míry efektivní. Můžeme připustit rozdělení pouličních protestních akcí na *radikálnější*, během nichž jsou vyjadřovány požadavky na rezignaci prezidenta A. Lukašenka, a *méně radikální*, které jsou vyvolány nespokojeností s přijetím jednotlivých vyhlášek. Na příkladu protestů z roku 2017 respondenti ukázali, že *méně radikální* formy protestů mohou do jisté míry dosahovat stanovených cílů. Do strategií odporu dříve spadal také *bojkot voleb*, avšak opoziční tábor ve všech prezidentských volbách reprezentoval alespoň jeden kandidát. Strategie *bojkotu voleb* byla odmítnuta z toho důvodu, že během předvolebního období opozice získává možnost realizovat legální schůzky s voliči, jejichž prostřednictvím může navázat kontakt s *mlčící většinou*. Rozdrobenost opozičního tábora měla za následek, že strategie *koaliční práce* po volbách roku 2006 byla také zamítnuta. Izolovanost opozičního hnutí na jedné straně a koncentrace moci a informačních prostředků v rukou prezidentského aparátu na straně druhé nedovolují opozici překročit práh k přilákání *mlčící většiny* a *šedé zóny*. Přístup k řešení tohoto problému respondenti vidí v aplikaci zahraničních zkušeností s vyjádřením odporu, v možnostech navázání dialogu s politicky neangažovaným obyvatelstvem skrze sociální sítě, při řešení problému samosprávy a prostřednictvím uskutečnění kulturních akcí pro zlepšení image opozičního hnutí.

## 6. Seznam použité literatury:

Ancipienka, A. 2005. „Lukašenko – portrét moci a člověka.“ Pp. 96-112 in A. Ancipienka, V. Akudovič, a kolektiv. *Neznámé Bělorusko*. Praha: Dokořán.

Balík, S.; M. Kubát. 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán.

Balmaceda, M. 2007. „Understanding Repression in Belarus.“ Pp. 193-222 in R. Rotberg. *Worst of the Worst: Dealing with Repressive and Rogue Nations*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.

Cabada, L.; M. Kubát, M. a kolektiv. 2007. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Civín, J. 2005. „Československý komunistický režim v letech 1985 – 1989.“ *Středoevropské politické studie*. Vol 7, No 2–3: 207-227.

Eisenstadt, Shmuel Noah; Giesen, Bernhard: 2003. „Konstrukce kolektivní identity.“ Pp. 361-374 in M. Hroch. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Slon.

Eke, S., T. Kuzio. 2000. „Sultanism in Eastern Europe: The Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus.“ *Europe-Asia Studies* 52, no. 3: 523-547.

Fukuyama, F. 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers.

Garfinkel, H. 1967. “Passing and the Managed Achievement of Sex Status in an Intersex Person, Part 1”, pp. 116-185 in *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ:Prentice-Hall.

Hájek, M., M. Havlík, J. Nekvapil. 2014. „Problém relevance v tematicky orientovaném biografickém interview: případ orálně historických životopisných rozhovorů.“ *Sociologický časopis* 50(1): 29-56.

Havel, V. 1990. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny.

Havel, V. 2005. „Předmluva“ Pp. 7-9 in A. Ancipienka, V. Akudovič a kolektiv. *Neznámé Bělorusko*. Praha: Dokořán.

Hlaváček, P., J. Holzer. 2005. „Lukašenkovo Bělorusko: Případová studie nedemokratického režimu.“ *Středoevropské politické studie* roč. VII, č. 4: 409-427.

- Hlaváček, Petr: 2012. „Postavení politických stran v Lukašenkově režimu.“ *Středoevropské politické studie* roč. XIV, Číslo 2–3: 356–375.
- Holzer, J.; S. Balík. 2007. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Chlebowczyk, J. 2003. „O právu na existenci malých a mladých národů.“ Pp. 188-202. in Hroch, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Slon.
- Jandjuk, V. 2004. „Bělorusko.“ Pp. 36-59. in Kubát, M. a kolektiv. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Kundera, M. 1984. *The Tragedy of Central Europe*. New York: New York Review of Books.
- Leshchenko, N. 2008. „The National Ideology and the Basis of the Lukashenka Regime in Belarus.“ *Europe-Asia Studies* Vol. 60, No. 8: 1419-1433.
- Linz, J.. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Marada, R. 2003. *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Merton, R. K. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Merril, B., West, L. 2009. *Using Biographical Methods in Social Research*. Thousand Oaks. Sage Publications.
- Prokopiuk, J. 2013. *Etnos i tożsamość Białoruski proces narodotwórczy*. Toruń: Wydawnictwo Tako.
- Radzik, R. 2006. „Běloruský a český národotvorný proces v 19. století (do roku 1914): shody a rozdíly.“ Pp. 74-96 in A. Ivanova, J, Tuček. *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. Sborník příspěvků z konference konané 4. – 6. 7. 2006 v Praze*. Praha: Univerzita Karlova.
- Radzik, R. 2013. *What future for Belarus? An analysis of identity issues*. Warsaw: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

- Rosenthal, G. (ed.). 1998. *The Holocaust in Three-Generations. Families of Victims and Perpetrators of the Nazi-Regime*. Continuum.
- Řezník, M. 2003. *Bělorusko - stručná historie států*. Praha: LIBRI.
- Sahanovič, H.; Z. Šybieka. 2006. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny.
- Sartori, G. 2005. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Snyder, T. 2003. *The Reconstruction of Nations*. New Haven: Yale University.
- Strauss, A., J. Corbinová. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Šiklová, J. 1990. „The „Gray Zone“ and the Future of Dissent in Czechoslovakia.“ *Social Research* Vol. 57, No. 2: 347-363.
- Švec, L. 2006. „Rusifikace a formování národní identity na teritoriu Velkoknížectví Litevského v 2. polovině 19. Století“ in A. Ivanova, J, Tuček. *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. Sborník příspěvků z konference konané 4. – 6. 7. 2006 v Praze*. Praha: Univerzita Karlova.
- Temper, E. 2006. „Modely formování národa v Bělorusku po roce 1990“ in A. Ivanova, J, Tuček. *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. Sborník příspěvků z konference konané 4. – 6. 7. 2006 v Praze*. Praha: Univerzita Karlova.
- Thomas, W., Znaniecki F. 1918. *The Polish Peasant in Europe and America. Monographi of Immigrant Group*. Boston: The Gorham Press.
- Thompson, M. R. 2010. „Totalitarian and Post-Totalitarian Regimes in Transitions and Non-Transitions from Communism.“ *Totalitarian Movements and Political Religions* Vol. 3, No. 1: 79-106.
- Vlachová, K., B, Řeháková. 2004. „Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě.“ *Sociologický časopis* Vol. 40, No. 4: 489–508.
- Vlachová, K., B, Řeháková. 2004. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Zich, F. 2004. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Eupress.

**Použité webové stránky:**

<https://www.timetoast.com/timelines/belarusian-lithuanian-border>

<http://brsm.by/>

<http://spring96.org/en>

## **7. Resumé**

This bachelor's thesis focuses on analyzing the phenomenon of resistance movement under non-democratic Belarusian regime. The main goal was to consider key strategies of resistance drawing on biographical-narrative interviews with Belarusian activists of the non-governmental sector.

Based on the literature I researched I highlighted key concepts, with which the framework of interviews was created. Focusing on the concepts of "living in truth/living in a lie", "unwritten social contract", "silent majority" and "gray zone", I was analyzing social actor's perspective of involvement in the resistance movement and the macroperspective of coordination of opposition parties under the noncompetitive party system. The analysis of microperspective was also based on Merton's social adaptation theory and reflects the process of the deviation from ritualism, which represents the mainstay of "unwritten social contract" for avoiding political persecution. The research discovers push- and pull- factors, which influenced the proceedings of political engagement and shows, how these factors have an impact for implementing strategies of resistance. The conclusion describes causes of the failure of key strategies of Belarusian resistance movement: participating in elections and organizing protests.